

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

**РОЗВИТОК БУРЯКОЦУКРОВОГО
ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студент 2 курсу, 213 групи

Спеціальності 103 Науки про Землю

Освітньо-наукової програми Науки про Землю

Перепросов Віктор Анатолійович

Керівник: к.геогр.н., доцент Богадьорова Л.М.

Рецензент: к.,геогр.н.,доцент Давидов О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 РОЗВИТОК ТА НАРОДНОГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Значення структура та функціонування бурякоцукрового підкомплексу.....	6
1.2. Передумови розвитку та розміщення бурякоцукрового підкомплексу.....	10
1.3. Методика дослідження бурякоцукрового підкомплексу.....	16
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНА ПРОСТОРОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ..	23
2.1 Динаміка розвитку буряківництва в Україні.....	23
2.2 Основні регіони вирощування цукрових буряків.....	34
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	51
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	74
Додаток А. Підприємства цукрової промисловості Черкаської області.....	74
Додаток Б. Модель проєктованого бурякоцукрового кластера.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Бурякоцукровий підкомплекс України є одним з найважливіших комплексів АПК. Основою якого є виробництво цукру із цукрових буряків, що завжди мало вагомий внесок в економіку України. Країна завжди займала провідне місце у світі, а за обсягами експорту, та входила в десятку провідних країн-експортерів. Сучасний розвиток та рівень функціонування галузі бажає бути кращим і для цього є всі передумови. Ринкові зміни та кардинальні перетворення, які відбулись, призвели до занепаду галузі та зменшення виробництва продукції підкомплексу, а саме зменшення виробництва буряків, як основної складової підкомплексу, а також застаріле технічне оснащення цукрозаводів. Негативні зрушення, які відбулись в підкомплексі ускладнюються ще і тим, що за роки ринкових трансформацій в Україні не вдалося підвищити ефективність бурякоцукрового виробництва. Але попит на продовольчому ринку цукру продовжує зростати, та і цінова політика є сприятливою для відновлення бурякоцукрового виробництва в Україні, тому актуальним є наукове обґрунтування розвитку галузі, що в свою чергу принесе позитивні зміни, а саме задовільнить внутрішні потреби на цукор, та збільшить зайнятість населення, зросте кількість робочих місць, а також збільшиться відрахування до бюджету країни.

Отже, актуальності набуває проблема розробки теоретико-методичних засад та суспільно-географічних досліджень, щодо подальшого розвитку бурякоцукрового підкомплексу України.

Сучасними дослідженнями розвитку бурякоцукрового підкомплексу займалися П.П. Борщевський, О.М. Варченко, С.Л. Дусановський, О.С. Заєць, Є.В. Імас, М.Ю. Коденська, Ю.Д. Лановик, І.І. Лукінов, В.Пиркін, В.Г. Поплавський, М.Роїк, П.Т. Саблук, С.Стасіневич, А.В. Фурса, А.М.

Шпичак та інші. В цих працях надаються рекомендації та обґрунтовуються пропозиції щодо ефективного та раціонального розвитку і підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового комплексу.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та тенденції розвитку бурякоцукрового виробництва України.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- оцінити сучасний стан бурякоцукрового підкомплексу України;
- проаналізувати існуючі доробки та теоретичні підходи щодо процесів вирощування, збирання та переробки цукрового буряку;
- розглянути структуру підкомплексу, а також дослідити просторове розміщення підприємств галузі;
- дослідити сучасні тенденції розвитку виробництва цукрових буряків і цукру в Україні.

Об'єктом дослідження є бурякоцукровий підкомплекс АПК України.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку бурякоцукрового підкомплексу АПК України в сучасних умовах.

При здійсненні дослідження застосовувались такі загальнонаукові та спеціальні **методи**, як історико-логічний (при узагальненні світового досвіду розвитку бурякоцукрового підкомплексу); системного аналізу (при дослідженні динаміки розвитку господарської діяльності бурякоцукрового підкомплексу); порівняння (зіставлення фактичних даних за окремі періоди при вивченні певних суспільно-географічних явищ); узагальнення (обґрунтування теоретичних основ процесів інтеграції); статистичний (при виявленні змін та зв'язку між досліджуваними показниками регіонів); географічний (при територіальному аналізі виробництва) графічний (при побудові графіків і діаграм з метою наочного відображення основних показників розвитку бурякоцукрового підкомплексу).

Наукова новизна вперше надано аналіз регіональних аспектів розвитку бурякоцукрового підкомплексу України, та сучасних трансформаційних процесів, які відбулися в аграрній сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані державними органами управління агропромисловим комплексом України для розроблення комплексних програм розвитку та реформування бурякоцукрового підкомплексу. А також можуть використовуватися в навчальному процесі ВНЗ в процесі викладання навчальних дисциплін «Географія агропромислового комплексу», «Географія світового господарства».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на кафедрі соціально-економічної географії та були використані у підготовці матеріалів для участі у II Міжнародній науково-практичній конференції «Роль наук про Землю в народному господарстві: стан і перспективи» та опубліковані у збірці, наявне наукове видання, тема дослідження «Розвиток бурякоцукрового підкомплексу України в умовах сучасних інтеграційних процесів»

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів та підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ТА НАРОДНОГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

1.1. Значення структура та функціонування бурякоцукрового підкомплексу

Україна належить до традиційно цукрових держав світу, що зумовлюється досить сприятливими ґрунтовокліматичними та економічними умовами для розвитку буряківництва й виробництва цукру. Коріння галузі сягає 20-х років XIX століття [35]. Однак її матеріально-технічна база неодноразово зазнавала значного руйнування, а вирощування цукрових буряків опинялись у кризі, як це, зокрема, бачимо і в останні роки.

Цукропродуктовий підкомплекс АПК України – це система взаємопов'язаних галузей, які проводять наукові дослідження щодо забезпечення ефективності їх функціонування та підкомплексу загалом; займаються виробництвом цукрових буряків (що включає селекцію та насінництво), заготівлею, транспортуванням, переробкою та реалізацією продукції [7]. Функціонування підкомплексу та результати агропромислового виробництва залежать від співвідношення та співпраці трьох основних складових агропромислового виробничого циклу, в якому виділяють аграрний (вирощування цукрового буряка), переробний та реалізаційний цикли. [70].

Бурякоцукровий підкомплекс є складною ієрархічною системою в якій приймають участь суб'єкти господарювання різних форм власності, що займаються вирощуванням цукрових буряків,

виробництвом цукру та реалізацією продукції переробки підкомплексу.

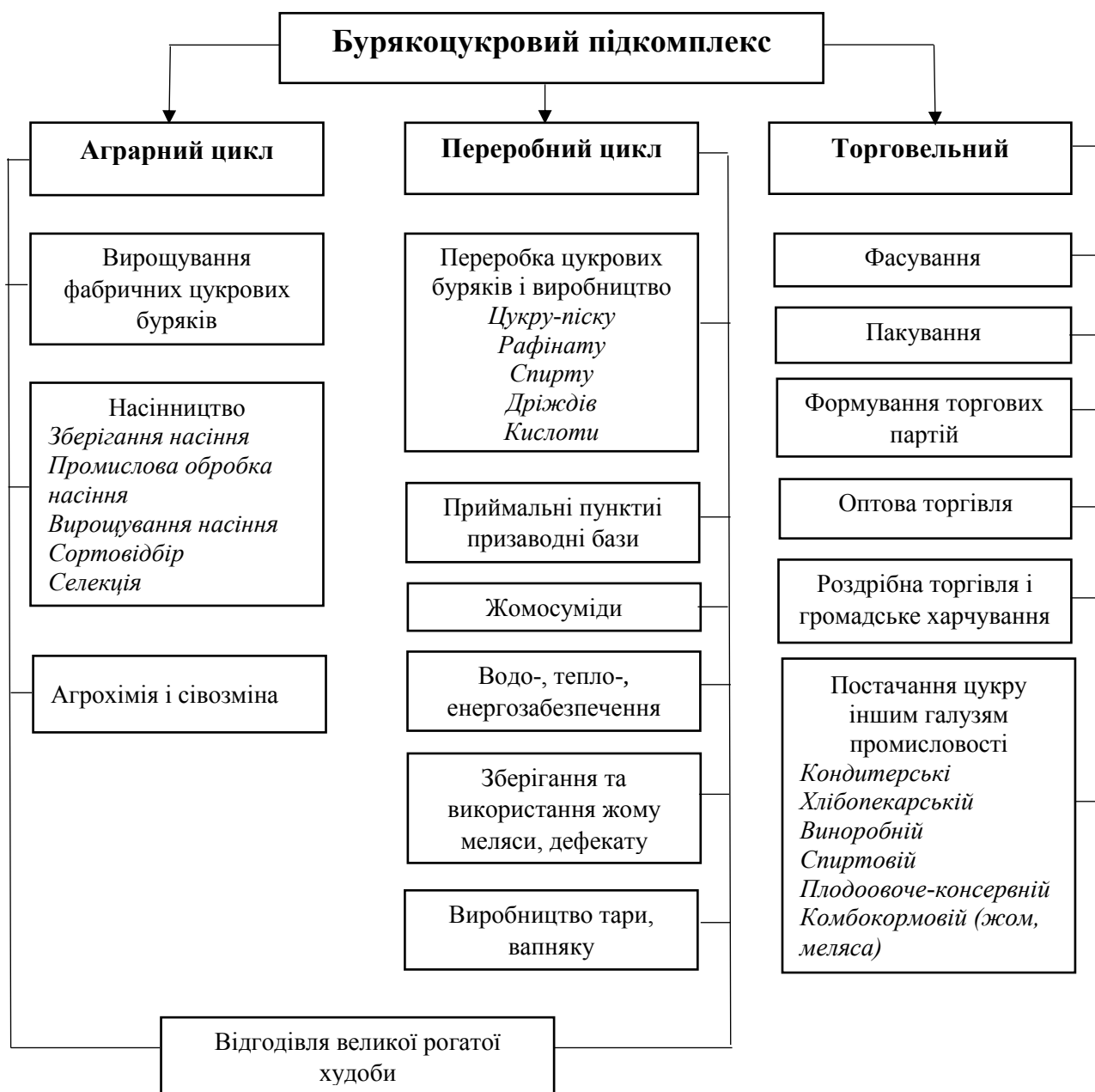


Рис. 1.1 Структура бурякоцукрового підкомплексу [56].

Бурякоцукрова галузь є однією з провідних у харчовій промисловості України. Від розвитку якої залежить функціонування

багатьох галузей, як харчової промисловості так і галузей які пов'язані з нею. За останні десятиріччя в сільському господарстві постійно відбувається зменшення кількості виробників, які займаються вирощуванням цукрових буряків.

Постійно змінюється структура посівних площ, що може призвести до негативних наслідків, що і відбувається, відносно до вирощування сільськогосподарських культур, то це порушення у сівоzmінах та попередників культур. Так наприклад, у структурі посівів, площі під соняшником зросли майже на 80%, а площі під цукровим буряком дещо зменшились, що є негативною тенденцією, а саме стрімке збільшення посівних площ під соняшником може призвести до виснаження ґрунту через порушення тривалості його вирощування (через 8 років у сівоzmіні).

Типовим явищем у більшості колективних сільськогосподарських підприємствах і селянських господарствах, стало вирощування сільськогосподарських культур з нехтуванням законів про чергування, або використання так званих беззмінних посівів, що сильно знижує врожайність та виснажує ґрунт. Цукрові буряки це культура, яка примхлива до ґрунтово-кліматичних умов, тому під ними необхідно враховувати залежність продуктивності посівів цукрових буряків від умов їх вирощування для підвищення врожайності посівних площ [36].

Бурякоцукровий підкомплекс це складна організаційно-господарська структура, в якій тісно пов'язані процеси виробництва технологічно та мають тісні економічні зв'язки [13]. Так, приклад, можна навести мережу селекційних станцій, що забезпечують сільське господарство, зокрема буряківництво високоякісним насінням цукрових буряків; насіннєві підприємства, насінницькі господарства і компанії забезпечують насінням фабричних цукрових

буряків; крупні, середні і дрібні виробники поставляють фабричні цукрові буряки на цукрові заводи; останні виробляють з них цукор, який реалізується на внутрішній і зовнішній ринки.

Сучасний розвиток бурякоцукрового продуктового підкомплексу вносить свої корективи, що призведе до значних змін в організації діяльності галузі та налагодженні нових інтеграційних зв'язків. Основна увага приділяється розвитку управлінських рішень, як форми організації та управління виробництвом продукції та збутом, від початкової стадії – селекції насіння цукрових буряків, технології вирощування цукрових буряків до виробництва цукру та інфраструктури зовнішнього ринку. Використовуючи насінництво, як одну із основних складових комплексу від якого залежить виробництво продуктів переробки галузі, створюються умови для широкого впровадження високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків з високим вмістом цукру [32]. В сільськогосподарському виробництві застосовуючи сівалки точного висіву досягається рівномірне розміщення рослин у рядках, що має значення для забезпечення умов живлення рослин, захисту посівів та зниження витрат, а в подальшому і збільшення врожайності.

Коренеплоди цукрових буряків містять до 18,5 % цукру та використовуються в цукроварінні. Цукрові буряки є також цінною кормовою культурою для тваринництва. В результаті їх вирощування одержують гичку, а при переробці коренеплодів – жом і кормову патоку. При врожайності цукрових буряків 350 ц/га вихід цукру з 1 га посіву становить 52,5 ц (при цукристості 15 %), збір кормів у гичці – понад 23 ц корм. од., вихід жому – 280 ц, або 33 ц корм. од., кормової патоки – 16 ц. Отже, при вирощуванні цукрових буряків крім цукру, з

гектара посіву одержують 72 ц корм. од., враховуючи поживність гички і продуктів переробки коренеплодів [2].

Виробництво цукрових буряків і цукру має велике економічне значення. Цукор є важливим експортним продуктом і забезпечує валютні надходження до казни держави. В нашій країні для переробки цукрових буряків було 192 цукрових заводи, які були здатні за добу переробити 509,72 тис. т цукрових буряків [14].

Цукрова галузь є однією з головних, що підтримує життєвий рівень села. На цукрових заводах тримається регіональна економіка і бюджет, соціальна інфраструктура, які функціонують на заводських інженерних мережах.

Буряківництво – галузь рослинництва надзвичайно трудо- і матеріаломістка. Затрати праці на 1 га посіву цукрових буряків у 6-8 разів, матеріально-грошові витрати – у 4-5 разів більші ніж на гектар зернових культур. Вирощування цукрових буряків підвищує культуру землеробства, вони є кращим попередником у сівозміні для ярих зернових культур [18].

1.2. Агрокліматичні умови та соціально-економічні фактори впливу на вирощування цукрового буряка

60% посівних площ та майже 65% валового збору цукрового буряка зосереджено в п'яти областях України. Згідно статистичних даних та за даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», до таких областей належить Вінницька, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька та Рівненська.

Зміни кліматичних та погодних умов змушують сільгоспвиробників постійно пристосовуватися та впроваджувати інновації у виробничі процеси, а також концентрувати вирощування цукрового буряку в регіонах розташованих переважно в лісостеповій природно-кліматичній зоні, так як вони найбільш придатні до вирощування саме буряків.

Цукрові буряки історично пристосовані до районів з достатньо високою відносною вологістю повітря. Рослини погано розвиваються при відсутності опадів у березні і квітні. Період появи сходів потребує відносно високої температури повітря, тобто бути теплим з помірним дощем, перша половина літа – прохолодною і дощовою, а потім має переважати помірно-суха і тепла погода. За вегетаційний період з поверхні ґрунту, зайнятої цукровими буряками випаровується не більше 25-30% кількості води, випаровуваної рослинами. В основних районах бурякосіяння опадів не вистачає навіть для формування середнього врожаю, тому волога, накопичена в ґрунті, протягом осінньо-зимового періоду, стає надійним запасом для максимальної витрати її під час інтенсивного наростання листя і коренеплодів.

Коефіцієнт транспірації коливається в межах 240-400. Для утворення 1г сирої маси коренеплоду використовується 70-80 см.куб, а на 1г цукру – 450-500 г води [34]. При врожайності 400-500 ц/га витрачається з одного гектара біля 5000 м.куб. води. Найвищий врожай одержують при 60-80% НВ. Критичний період цукрових буряків щодо вологи є кінець липня початок серпня [57].

Надмірна кількість води особливо наприкінці вегетаційного періоду призводить до зниження цукристості коренеплодів та звичайно падає вихід цукру з сировини, що негативно впливає на розвиток галузі. Максимальний вихід цукру з 1 га цукрового буряка

спостерігається при вологості ґрунту 60%. Енергетичною основною рослинництва, як і у більшості рослин є сонячна радіація, яка визначається сумою фотосинтетично активної радіації (ФАР) за вегетаційний період.

Основними факторами впливу, за значенням, для нагромадження цукру в коренеплодах у другій половині вегетації в районах достатнього зволоження на першому місці – освітлення, на другому – температура повітря. У районах недостатнього і нестійкого зволоження перше місце займає волога. Живлення рослин (цукровий буряк) залежить від ефективності світла і тепла, як результат забезпеченості рослин вологою та необхідними елементами для росту [34]. Від теплового режиму залежать схожість насіння, ріст рослин і продуктивність цукрових буряків. Потреба цукрових буряків у теплі за період від сівби до технічної стиглості визначається сумою активних температур 2300-3000 °С.

Найбільш ефективною для проростання насіння є температура близько 20 °С. Від температури ґрунту буде залежати тривалість періоду проростання насіння. Сходи цукрових буряків стійкі до коливання температур, навіть переносять тимчасові заморозки на поверхні ґрунту -3-5°С. Активний ріст та накопичення цукру триває до осінніх температур через + 6°С.

Для формування високого врожаю, цукрові буряки споживають велику кількість поживних речовин. З ґрунту вони виносять багато таких елементів як кальцій, магній, сірка, марганць, бор та ін.

Кращими ґрунтами для цукрових буряків є чорноземи типові малогумусні середньосуглинкові, чорноземи опідзолені середньосуглинкові, чорноземи лучні, лучно-чорноземні, темно-сірі опідзолені середньосуглинкові. Мало ефективними – ґрунти, світло та

сірі опідзолені середньосуглинкові. Придатна для вирощування буряків кислотність ґрунтів знаходиться в межах рН 6,0-7,0.

У зоні достатнього зволоження цукрові буряки розміщують після озимої пшениці в ланках сівозміни з багаторічними травами одного року використання, зайнятих удобрених гноєм парів, гороху.

Сорти цукрового буряка які придатні для вирощування у лісостеповій природно-кліматичній зоні – Білоцерківський однонасінний 45, Веселоподолянський однонасінний 29, Уладівський однонасінний 35, Ялтушківський однонасінний 30, Ялтушківський однонасінний 64 та ін.

Особливості технології вирощування цукрових буряків передбачає весняний обробіток ґрунту, що включає такі процеси, як ранньовесняне розпушування та вирівнювання ґрунту [40]. Передпосівний обробіток ґрунту є складовою частиною єдиного технологічного процесу сівби цукрових буряків. Його проводять з метою, щоб розпушити верхній шар ґрунту на глибину загортання насіння, вирівняти поверхню ґрунту, знищити бур'яни, внести в ґрунт гербіциди. Одним із основних завдань в технології вирощування цукрових буряків є своєчасна боротьба з бур'янами та поєднання агротехнічних і хімічних заходів їх знищення.

Особливості вирощування цукрового буряку мають, як позитивні сторони так і негативні. До негативних можна віднести:

- швидке виснаження ґрунтів та погіршення якісних характеристик;
- чутливість до впливу: несприятливих кліматичних умов, нестачі вологи, шкідників, хвороб;

- технологія вирощування має свої особливості так як у рослин підвищена чутливість до порушення правил вирощування та строків проведення польових робіт;

- на кількісні показники врожаю мають вплив хвороби культур, не тільки корнеплоду, а і листя, що потребує певного захисту та додаткового обробітку;

- до втрати урожаю на 20%, призводить навіть незначна забур'яненості посівів;

- підвищена чутливість до гербіцидів;

- дотримання сівозміни, особливо виключення такого попередника, як картопля, що провокує розвиток корневих гнилей;

- вирощування буряків потребує використання спеціальної техніки.

Але попри всі негативні сторони, цукровий буряк дає чи не найвищий прибуток з гектару серед усіх традиційних для України культур. Проте навіть перспектива отримати високі прибутки не дуже спокушає виробників аграріїв почати займатися саме цукровим буряком, адже ця культура є ще й однією з найбільш складних у вирощуванні та потребує значних витрат на виробництво.

Також можна відзначити ряд позитивних якостей:

- має великий попит на ринку та є високоліквідним продуктом високопродуктивний та високорентабельний;

- хороший попередник для більшості культур;

- ефективно використовує вологу, порівняно з зерновими культурами та овочевими;

- дає високий урожай (за мінімальних норм внесення азотних добрив);

➤ цукровий буряк засвоює вуглекислого газу та виділяє кисню у 4 - 5 разів більше, ніж 1 га змішаного лісу.

Для того аби зменшити вплив негативних факторів та мінімізувати їх на виробництво цукрових буряків необхідно:

➤ вибір насіння з урахуванням адаптації до регіону вирощування цукрового буряка;

➤ планування сівозмін з урахуванням усіх особливостей культури;

➤ сівба в оптимальні терміни з рівномірним закладенням насіння;

➤ зменшення ризику вітрової ерозії, від якої посіви цукрових буряків найбільше потерпають на початкових етапах розвитку;

➤ захист культури від шкідників та профілактика хвороб;

Аналізуючи динаміку виробництва цукрових буряків, бачимо, що у 2018 році з 1 га було зібрано 435,8 ц – це в свою чергу на 57,9 % більше ніж у 1992 році, а також більше ніж у 2010 році на 55,7 %, але 2014 році урожайність зменшилась у зв'язку з посушливим літом.

Найбільші площі цукрових буряків сконцентровані у лісостеповій зоні. В Україні у 2018 році площі цукрових буряків склали: Степ – 6,89%, Лісостеп – 70,32%, Полісся – 22,7%

За дослідженнями науковців, однією з причин концентрації вирощування цукрових буряків в певних регіонах є домінування в цукровій галузі невеликої кількості агрохолдингів. Стратегією розвитку яких є максимальне забезпечення переробних підприємств власною сировиною.

1.3 Методика дослідження бурякоцукрового комплексу

Алгоритм дослідження бурякоцукрового комплексу включає ряд показників які потрібно враховувати. Розглянемо, наприклад причини, що обумовлюють зростання врожайності це є культура землеробства, що залежить від цілого ряду факторів: особливостей системи землеробства, засобів обробки ґрунту, міри використання добрив, засобів боротьби з шкідниками та хворобами, відповідності сортів агрокліматичним ресурсам території, енергозабезпеченості виробництва та меліорації клімату. Щорічні відхилення врожайності від тренду обумовлюються погодними умовами кожного конкретного року.

Таким чином, при дослідженні бурякоцукрового підкомплексу слід враховувати велику кількість факторів, що впливають на врожай. Їх можна поділити на два великих класи: фактори, що обумовлюють рівень культури землеробства; метеорологічні фактори.

Так, динаміку врожайності тої чи іншої культури можна розглядати як наслідок зміни культури землеробства, на фоні якого відбуваються випадкові відхилення, обумовленні особливостями погоди у різних кліматичних зонах.

Для оцінки мінливості врожайності використовується значення коефіцієнту варіації C_6

$$C_6 = \sigma/x, \quad (1.1)$$

Мінливість, що обумовлена погодою (C_m), визначається через :

$$C_m = \frac{1}{y} \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - Y)^2 - \sum_{i=1}^n (Y_i - Y)^2}{n-1}}, \quad (1.2)$$

Значення C_6 , C_m по території дає можливість провести дослідження мінливості врожайності по території, визначити райони однотипної для вирощування культур погоди, визначити специфіку погоди окремих районів, а також визначити райони сприятливих та несприятливих умов для вирощування культур, як у багаторічному розрізі, так і в окремі роки.

Для виявлення впливу факторів на обсяг виробництва цукрових буряків сільськогосподарських підприємств в розрізі районів застосовують індекси урожайності із зібраної площі. Позначаємо через P_{i0} та P_{i1} площі, з яких зібрано врожай цукрових буряків в і-ому регіоні, та у відповідних роках, а через Y_{i0} та Y_{i1} – урожайності цукрових буряків в і-ому регіоні в певні аналізовані роки.

Для розрахунку використовуємо:

- індекс обсягу виробництва цукрових буряків, який описується формулою:

$$I_{py} = \frac{\sum p_{i1} y_{i1}}{\sum p_{i0} y_{i0}} \quad (1.3)$$

- індекс зібраної площі, що розраховується за формулою:

$$I_p = \frac{\sum p_{i1} y_{i0}}{\sum p_{i0} y_{i0}} \quad (1.4)$$

- індекс урожайності, який обчислюється за формулою:

$$I_y = \frac{\sum p_{i1} y_{i1}}{\sum p_{i1} y_{i0}} \quad (1.5)$$

Використавши статистичні дані та наведені формули, одержуємо індекс обсягу виробництва цукрових буряків в регіоні.

Сучасний розвиток бурякоцукрового підкомплексу характеризується складністю та кількістю утворених інтеграційних зв'язків, що охоплюють сфери взаємодії виробників кінцевого продукту та виробників сировини [1]. Ефективність функціонування даної системи визначається багатьма факторами, що поєднують в собі технологічні особливості виробництва, як вирощування цукрових буряків так і сировини для переробки на цукрових заводах. Слід зазначити, що за останні роки спостерігається значне зниження прибутків цукрових заводів на фоні загального скорочення їх виробничих потужностей та зниження якості, а саме цукристості сировини, що надходить від сільськогосподарських товаровиробників на приймальні пункти.

Отже, інтеграційні процеси які відбуваються відокремлених підприємств бурякоцукрового підкомплексу України в більш крупні цукрові компанії, які забезпечать значно вищу ефективність виробництва і прискорять вихід галузі з кризи, та створення вертикально інтегрованої структури області по виробництву і реалізації цукру.

Інтеграційні зв'язки у бурякоцукровому підкомплексі характеризуються низьким рівнем взаємодії між усіма його учасниками. Переважно, на кінцевому виході основної продукції, а саме на ринку виробництва цукру де взаємодіють суб'єкти різних форм власності, діяльність яких охоплює всі процедури пов'язані з виробництвом (закупівлею) сировини (цукрових буряків), виробництвом цукру та його реалізацію оптом та в роздріб [44].

Також одним із методів оцінки комплексних взаємовідносин господарської діяльності різних форм і видів діяльності є методика кластеризації груп по певних конкретних показниках господарської діяльності. Застосування кластерного аналізу дає можливість прослідкувати за характером взаємозв'язків між учасниками бурякоцукрового підкомплексу [9]. Аналіз може бути проведений у такій послідовності:

- за рівнем розвитку галузі виробництва цукрових буряків, що дозволяє визначити пріоритетні зони для вирощування сировини - цукрових буряків;
- за рівнем розвитку цукрової промисловості;
- аналіз та проведення комплексної оцінки сільськогосподарського виробництва та цукрової галузі (мається на увазі виявлення зв'язків між виробниками цукру та постачальниками сировини).

Основною інформаційною базою для такої аналітичної оцінки є середні показники діяльності сільськогосподарських підприємств та цукрових заводів.

Комплексний кластерний аналіз включає в себе поєднання показників, які характеризують діяльність виробників цукрових буряків та виробників цукру. Такий аналіз дозволяє врахувати відстані між значеннями всіх показників і сільськогосподарських підприємств, що визначають сировинну базу і цукрових заводів, які є безпосереднім виробником кінцевого продукту – цукру [33].



Рис. 1.2 Шкала кластеризації районів області [10].

В групу з високим рівнем значень показників віднесено райони, в яких господарства та цукрові заводи мають найкращі результати за урожайністю, прибутковістю цукрових буряків та обсягами виробництва цукру при високих значеннях інших показників. В групу з низьким рівнем показників віднесені райони, в яких середні значення показників урожайності, прибутковості вирощування цукрових буряків та обсягів виробництва цукру є найменшими і також невисокі значення інших показників.

Група дослідників вважає що необхідно виокремити узагальнюючий показник ефективності розвитку, але з доповненням його частковими. Такий підхід дозволить на основі узагальнюючого індикатора дати оцінку траєкторії розвитку галузі за допомогою часткових та оцінити відповідність окремих змін та аспектів розвитку щодо їх загальної спрямованості [28].

За дослідженнями багатьох вчених [28, 33, 50, 54, 55 та ін.] найбільш ґрунтовним, є методичний підхід, де в якості узагальнюючого показника визначається співвідношення зростання виробництва продукції до приросту обсягів ресурсів, використаних в процесі їх виробництва. Факторні показники характеризують окремі

аспекти ефективності розвитку, а саме використання природних ресурсів живої та уречевленої праці.

Розрахунок узагальнюючого та часткових показників здійснюють з урахуванням етапності досліджень на рівні об'єктів господарювання. Головним показником, який комплексно відображає досягнутий результат на рівні цукрового заводу є прибуток, на мезорівні – обсяг продукції, а комплексний показник відображає сумарну вартість використаних ресурсів. Відповідно загальну ефективність розвитку цукрової промисловості на мезорівні визначаємо за формулою:

$$K_{E.P.} = \frac{Q_1 \div Q_0}{B_1 \div B_0} = \frac{\Delta Q}{\Delta B}, \quad (1.6)$$

де, $K_{E.P.}$ – коефіцієнт ефективності розвитку; Q_1, Q_0 – обсяг виробництва продукції у поточному та базовому періоді; B_1, B_0 – вартість використаних ресурсів у поточному та базовому періоді.

Загальну ефективність розвитку цукрової промисловості на господарському рівні пропонуємо визначати за формулою:

$$K_{E.P.} = \frac{\Pi_{P1} \div \Pi_{P0}}{B_1 \div B_0} = \frac{\Delta \Pi}{\Delta B}, \quad (1.7)$$

де $K_{E.P.}$ – коефіцієнт ефективності розвитку;

Π_{P1}, Π_{P0} – величина прибутку у поточному та базовому періоді;

B_1, B_0 – вартість використаних ресурсів у поточному та базовому періоді.

Показники, котрі доповнюють аналіз, так звані часткові повинні розкривати ефективність розвитку за окремими компонентами:

- екологічним
- сировинним
- економічним
- технологічним.

Всі вони визначаються, як динамічні відносні характеристики. Оцінку розвитку галузі в контексті сировинного компоненту, найбільш точно характеризує коефіцієнт виходу цукру, визначений шляхом порівняння відношення вироблено цукру з буряків до загальної маси їх переробки.

Також досить широко використовується методика проведення різного типу аналізу розвитку виробництва, зокрема SWOT-аналізу яка висвітлена, як в зарубіжних, так і у вітчизняних джерелах. Вона визначає процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для підприємства можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами) і слабкостями, результати якого надалі можуть бути використані для формулювання і вибору стратегії.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРОСТОРОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1 Динаміка розвитку буряківництва в Україні

Аналізуючи регіональні особливості галузі, варто відзначити, що провідні позиції, щодо площ посівів та виробництва цукрових буряків серед провідних бурякосіючих областей можна віднести Вінницьку і Полтавську. [10, 38, 69]. Так, у Вінницькій області площа посівів під цукрові буряки складає близько 51,7 тис. га, виробництво відповідно – 2057 тис. тонн, у Полтавській дещо менше – 28,6 тис. га та 1395,8 тис. тонн відповідно [47, 64].

На третьому та четвертому місці за обсягом виробництва цукрових буряків посідають Хмельницька область з обсягом виробництва 1140,4 тис. тонн та Київська область з 882,1 тис. тонн. Сучасні дослідження показали достатньо високі обсяги виробництва такі області, як Тернопільська (726,6 тис. тонн), Житомирська (607,2 тис. тонн), Львівська (583,0 тис. тонн), Харківська (538,7 тис. тонн), Черкаська (490,5 тис. тонн), Кіровоградська (483,3 тис. тонн), Рівненська (454,4 тис. тонн), Волинська (420,2 тис. тонн) та Чернігівська (311,1 тис. тонн) [16].

Критично скоротився обсяг виробництва в наступних областях: Чернівецька (5,6 тис. т.), Донецька (10,1 тис. т.), Дніпропетровська (31,4 тис. т.), Івано-Франківська (33,4 тис. т.), Сумська (74,6 тис. т.), Миколаївська (85,4 тис. т.). Втратили статус бурякосійних – Запорізька, Луганська, Одеська, Херсонська області [16].

Дослідивши рейтинг регіональної урожайності цукрових буряків (рис.2.1), варто відзначити, що провідні місця займають Миколаївська (572,4 ц/га), Київська (560,9 ц/га) та Івано-Франківська (515,7 ц/га) області. Найгірші показники урожайності показали Донецька (201,0 ц/га) та Чернівецька (298,3 ц/га) області.

Дослідження показників урожайності цукрових буряків свідчить про те, що у різних зонах його потенціал неоднаковий. Якщо у Степовій зоні із недостатньою кількістю опадів можливо одержати в середньому всього 374,3 ц/ га, у Лісостеповій зоні із достатнім зволоженням – 438,1 ц/га, то у зоні Полісся із найбільшим рівнем зволоження – 447,8 ц/га. [27].

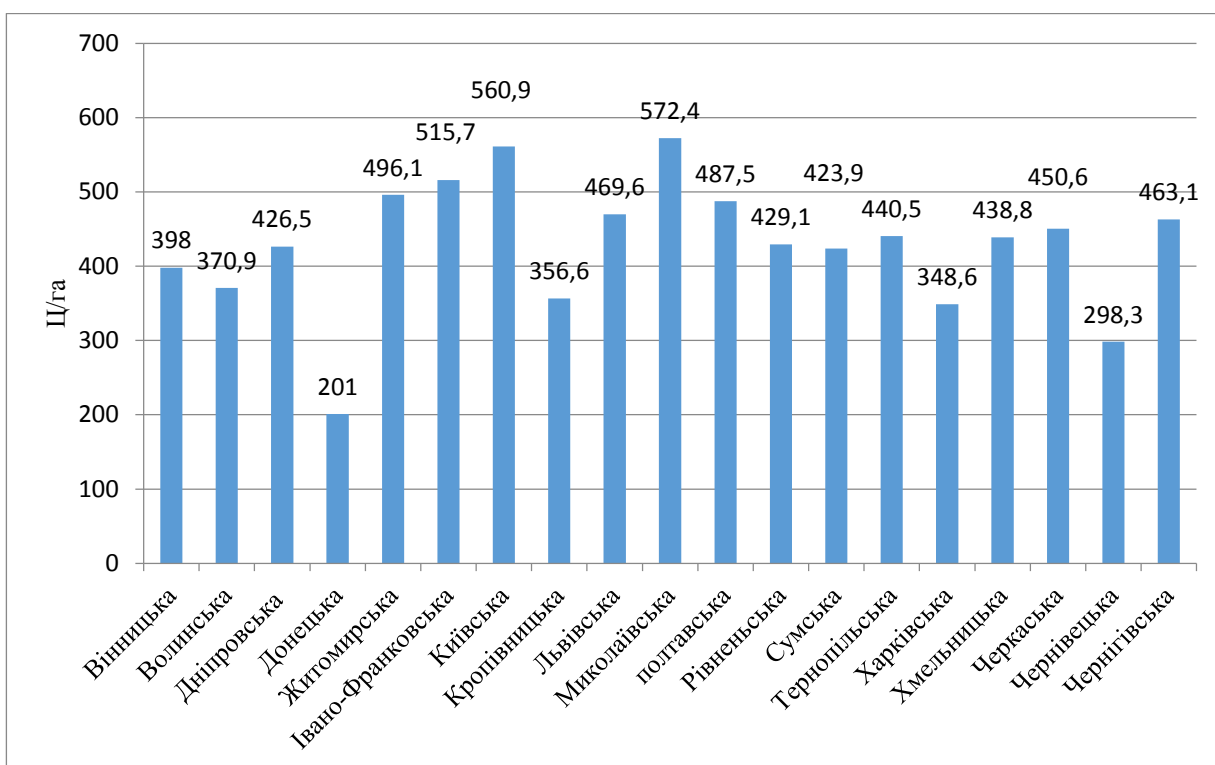


Рис. 2.1. Рівень урожайності цукрових буряків в Україні у 2017р. [16].

Найвищого рівня та високих урожаїв, буряківництва в Україні досягнуло в 1989 р., коли було одержано 51,9 млн. т цукрових буряків

при середній урожайності 317 ц/га такі результати були досягнуті за рахунок великих площ та достатньо високих врожаях. Державні заготівлі коренеплодів досягали рекордного рівня - 51,8 млн. т. При цьому врожайність цукрових буряків у господарствах Вінницької області становила 379 ц/га, Чернівецької - 363 ц/га, Тернопільської – 361 ц/га.

Проте рівень продуктивності буряківництва в Україні порівнюючи з країнами Західної Європи ще низький. У 1990 р. у Франції було одержано в середньому 668,3 ц/га, Німеччині – 496,3 ц/га, та 2002 р. відповідно – 761,0 і 583,1 ц/га. В Україні урожайність цукрових буряків у різні роки коливалась від 199,6 ц. га., до 524 ц/га.

Як відомо цукрові буряки вирощують у 19 із 25 областей. Виробництво розміщене переважно в господарствах Лісостепової зони, зокрема Вінницької, Полтавської, Черкаської, Хмельницької, Тернопільської, Київської, Сумської та Харківської областей. У 2002 р. Вінницька область виробила цукрової сировини – 2114 тис. т, Київська – 1817 тис. т, Полтавська – 1114 тис. т, Тернопільська – 1200 тис. т, Харківська – 1086 тис. т, Черкаська – 987 тис. т, Хмельницька 917 тис. т. [63].

Структура валового збору цукрових буряків за категоріями господарств в Україні 2017 р. наступна: господарські товариства – 35,5%, приватно-орендні господарства – 15,4%, виробничі кооперативи – 9,2%, фермерські господарства – 8,1%, державні підприємства – 2,3%, особисті селянські господарства – 26,2%, інші – 3,3%, приблизно такою і є структура на сьогодні [22].

Основна маса цукрових буряків виробляється в сільськогосподарських підприємствах, фермерських, а також

особистих селянських господарствах, всього понад 8000 бурякосіючих господарств.

Істотною особливістю розвитку сировинної бази цукрової промисловості в Україні є концентрація виробництва цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах, що мають можливість ефективно застосовувати інтенсивні технології, які забезпечують високу врожайність [65]. У період з 1990 по 2005 рр. частка сільськогосподарських підприємств постійно зменшувалася – з 99,99% до 78,5% загального обсягу виробництва на користь господарств населення. Однією з основних причин була втрата економічного інтересу, насамперед сільськогосподарських товаровиробників, до розвитку буряківництва, зниження ефективності галузі [5]. Однак у наступному періоді ця частка знову почала зростати, досягнувши в 2014 р. 92,8%.

Таблиця 2.1

Виробництво цукрових буряків (фабричних) за категоріями господарств (тисяч тонн)

Показник	2005	2010	2013	2015	2016	2017
усі категорії господарств, тис. т	15468	13749	10789	10331	14011	14882
сільськогосподарські підприємства	12145	12663	9101	9554	13349	14227
у т. ч. фермерські господарства	1373	1155	611	619	973	1105
господарства населення	3322	1086	1689	777	662	654
Питома вага сільськогосподарських підприємств, %	78,5	92,1	84,4	92,5	95,3	95,6
господарств населення	21,5	7,9	15,7	7,5	4,7	4,4

Складено за [18, 48, 60].

Суттєво скоротили виробництво цукрових буряків середні й дрібні виробники. Крім того, варто відзначити збільшення питомої ваги надходжень цукрових буряків із власних посівних площ цукрових заводів і компаній, частка яких у загальній площі постійно зростає [23, 21]. Це обумовлено, в першу чергу, прагненням заводів до концентрації посівів цукрових буряків на мінімальній відстані від виробництва цукру, щоб забезпечити себе сировиною, зменшити витрати при перевезенні та зберіганні і збільшити вихід цукру при переробці [66].

Таблиця 2.2

Динаміка виробництва цукрових буряків в Україні
(усі категорії господарств)

Показник	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
зібрана площа тис. га	623	492	270,5	237,0	291,1	313,6
урожайність, ц/га	248,2	279,5	398,9	435,8	481,5	474,9
валовий збір, млн. т	15,5	13,7	10,8	10,3	14,0	14,9
виробництво цукрових буряків на одну особу, кг	328	300	237	241	328	350
виробництво цукру, млн. т	2,1	1,8	1,3	1,5	2,0	2,0

Низький рівень спеціалізації сучасних аграрних підприємств, “розпорошеність” посівів, що стримує впровадження інтенсивних технологій виробництва цукрових буряків, негативно впливає на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Нині у переважній більшості господарств України частка цукрових буряків у

структурі посівних площ становить 1-2%, що є досить низьким показником, науковцями Інституту цукрових буряків НААН України обґрунтовано оптимальний показник для лісостепової зони – 20%. Саме тому необхідно збільшувати посівні площі під солодкими коренеплодами у великих господарствах, які територіально розміщені неподалік від цукрових заводів [67].

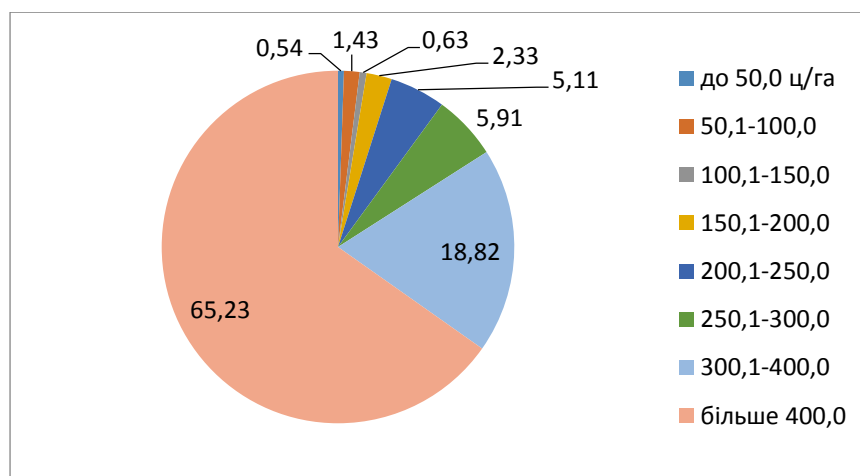
Серед сільськогосподарських підприємств найбільшими зібраними площами цукрових буряків (понад 2000 га) володіють лише 2,5%, але вони забезпечують 31,8% валового збору коренеплодів, а разом із 4,5% підприємств з площею 1000,01-2000,00 га – майже 55% валового збору цукрових буряків. У той же час підприємства з посівними площами під дану культуру до 50 га є найбільш численними – їх у загальній кількості 45%, але вони забезпечують лише 3,1% валового збору буряків, а всі підприємства з площею до 250 га (їх сумарна частка в загальній кількості – 78%) – 18,3%. Як показують дослідження науковців і практиків [17], найефективнішим є вирощування цукрових буряків у великих підприємствах із площею посіву 250, 500 і 1000 га, а також у фермерських господарствах. Найбільш численна група підприємств (432) має найбільші обсяги валового збору цукрових буряків. Як показують дослідження, майже 60% сільськогосподарських підприємств мають валовий збір цукрових буряків понад 2000т, а їх частка у загальній зібраній площі – більше 97%. Ці ж підприємства забезпечують найвищу урожайність: 432 з валовим збором цукрових буряків понад 5000т мають урожайність 497ц/га, а 227 підприємств з валовим збором 2000,1-5000,0т – 439,8ц/га.

Таблиця 2.3

**Ефективність виробництва цукрових буряків у
сільськогосподарських підприємствах**

показник	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
урожайність, ц/га	248,2	279,5	398,9	435,8	481,5	474,9

Структура сільськогосподарських підприємств за урожайністю цукрових буряків (фабричних) представлена на рис. 2.2 65,23% підприємств з урожайністю більше 400 ц/га забезпечують 86,6% валового збору цукрового буряка в Україні



**Рис. 2.2. Розподіл сільськогосподарських підприємств за
урожайністю цукрових буряків у 2017**

Як і будь-яка інша економічна діяльність, вирощування цукрових буряків має приносити прибуток і бути ефективним. Непрямою, але досить ємною характеристикою ефективності вирощування цукрових буряків є виробництво цукру з 1 га площі, що, як свідчать статистичні дані, за останні 15 років постійно зростає, хоча зменшення і

спостерігаються (спад у 2009- 2010 рр. як наслідок світової економічної кризи).

Слід зазначити, що вихід цукру з 1 га посівної площі цукрових буряків у країнах світу коливається від 5,1 до 11,8 т. В Україні цей показник суттєво нижчий за аналогічний у країнах ЄС. Як зазначає Коденська М.О., цукрові буряки відносять до інтенсивних сільськогосподарських технічних культур, тобто таких, що вимагають значних витрат матеріальних і трудових ресурсів. В той же час, буряківництво (за певних умов) є високоприбутковим і сприяє зміцненню економіки підприємства [31]. З 1990 по 2014 рр. вирощування цукрових буряків було прибутковим, крім 1997-1999 рр., 2002, 2004 та 2007 рр., однак рівень рентабельності коливався досить суттєво – від 143,5% у 1993 р. до 1,5% у 2001 р

Порівнюючи вирощування цукрових буряків з іншими культурами, можна зазначити нижчий рівень рентабельності їх виробництва, ніж, наприклад, зерна та насіння соняшнику.

Саме тому відбувається витіснення посівів цукрових буряків і заміна їх високоприбутковими, але менш витратними культурами – соняшником, соєю, кукурудзою, ріпаком, озимою пшеницею, гречкою [6] та, в кінцевому підсумку – зменшення виробництва цукру.

Вирішенням проблеми забезпечення ефективного функціонування може стати переведення галузі буряківництва на інтенсивну [15, 38], модель розвитку, що дозволить знизити собівартість виробництва цукрових буряків, гарантуватиме постійні прибутки, які за умови реального ринкового ціноутворення значно зростуть після оновлення техніки, а також дасть можливість задовольнити загальні потреби країни в цукрі та створити його експортний ресурс. Тому перехід на інтенсивну модель розвитку

цукробурякової галузі для України є в край актуальним й об'єктивно необхідним [11]

Під інтенсифікацією буряківництва слід розуміти прогресуюче в часі збільшення врожайності цукрових буряків та поліпшення всіх її якісних показників як сировини для цукрової промисловості за рахунок найбільш повного і ефективного використання природних і виробничих ресурсів на основі високого рівня науково-технічного забезпечення галузі, постійного вдосконалення технології, економіки та організації виробництва і праці [37]. У перу чергу мається на увазі можливість досягнення високої продуктивності цукрових буряків в умовах максимально повного використання всіх без винятку природних і виробничих факторів продуктивності рослин. У цьому випадку показник потенціалу інтенсифікації наближається до показника біологічного потенціалу продуктивності конкретного сорту чи гібриду. Нові дослідження, розробки, більш продуктивні гібриди постійно підвищують біологічний потенціал продуктивності цукрових буряків, розширюють можливості інтенсифікації буряківництва [27]. Крім того, як зазначають Бондар В.С., Фурса А.В., значний економічний ефект дає впровадження у виробництво інтенсивних технологій, які передбачають концентрацію посівів, організацію спеціалізованих механізованих ланок, застосування збирально-транспортних загонів. Механізація буряківництва забезпечує економію суспільної праці, сприяє виконанню робіт в сприятливі агротехнічні строки, відкриває можливості для застосування більш продуктивних машин і знарядь.

В Україні площа бурякового поля за двадцятирічний період зменшилась 3-4 рази. Вирощування цукрових буряків необхідно

зосереджувати в найсприятливіших регіонах України, ґрунтово-кліматичні умови яких забезпечують високі показники урожайності.

Зменшення посівних площ під цукровими буряками в Україні обумовилось різким зниженням урожайності. Так у 1990 році площі під цукровими буряками становили 1607 тис. га, а уже починаючи з 2000 року прослідковувалась тенденція їх зменшення, найменше було засіяно у 2009 році лише 322 тис. га, а у 2013 році – 293 тис. га, тоді як у 2010 та 2011 роках посівні площі незначно почали збільшуватись та становили відповідно 501 та 532 тис. га., у 2012 – 458 тис.га, у 2017 році 345 тис. га [4].

Найбільші площі посіву у 2013 році були зосереджені у: Вінницькій – 64 тис.га, Тернопільській – 34 тис.га, Полтавській – 32 тис.га та Хмельницькій областях – 27 тис.га. За п'ятирічний період зміни відбулись не значні, лідерами по вирощуванню цукрового буряку так і залишились зазначені регіони.

Забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового підкомплексу доцільно здійснювати за рахунок підвищення урожайності та якості коренеплодів, тобто підвищення цукристості, а для цього необхідно концентрувати виробництво у сприятливих ґрунтово-кліматичних регіонах України, у сільськогосподарських підприємствах, що спроможні використовувати сучасні інтенсивні технології з використанням високопродуктивних сільськогосподарських машин, добрив і засобів захисту рослин.

Бурякоцукровий підкомплекс України відіграє роль стабілізатора економіки і соціального розвитку суспільства, але сучасний стан ринкових відносин в агропромисловому виробництві поставив його у вкрай важкі умови. За цих умов постає завдання знаходження шляхів

підвищення конкурентоспроможності продукції бурякоцукрового виробництва [1].

Цукрові буряки не лише сировина для виробництва цукру, ще вони використовуються у кондитерській, хлібопекарській, молочній, консервній, та інших галузях промисловості. Побічна продукція цукроваріння (меляса і жом) є сировиною для отримання спирту, харчових дріжджів, лимонної кислоти, гліцерину, а також для збагачення якості кормів у тваринництві. Також цукрові буряки використовують і як сировину для виробництва органічних кислот, біоетанолу.

Конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва залежить від багатьох факторів, які формуються під впливом використання природних, трудових, фінансових ресурсів; виробничого процесу, що поєднує всі фактори виробництва; реалізації готової продукції, відшкодування витрат, фінансових результатів. Підвищення конкурентоспроможності українського цукру має народногосподарське значення та стабілізує продовольчий ринок.

Проаналізувавши динаміку показників вирощування цукрових буряків по зонах за останні 10 років, з'ясували, що практично у всіх зонах вирощування цукрового буряка відбулися значні скорочення посівних площ, так у Степовій зоні скоротилися площі посівів на 48,9 тис. га, валовий збір зменшився на 8316,3 тис. ц., урожайність зросла на 69,29%; у Лісостеповій зоні площі посівів скоротилися на 254,5 тис. га що складає 60,39%, зменшився валовий збір на 35424,8 тис. ц., урожайність зросла на 70,08%; у зоні Полісся також відбулися зміни, площі посівів скоротилися на 83 тис. га, валовий збір зменшився на 7629,3 тис. ц., урожайність зросла на 93,12%. Як показав аналіз виробництва за останні роки, що найменше скоротився валовий збір у

зоні Полісся за рахунок покращення вирощування цукрових буряків, це більш якісні і селекція насіння, засоби захисту рослин, збалансована система мінеральних добрив та органічних і т. п., що призвело до найбільшого зросту урожайності.

Найбільша концентрація виробництва цукрових буряків у Лісостеповій зоні це пояснюється тим, що вона найбільш пристосована та відповідає ґрунтово-кліматичним умовам вирощування, а саме вологозабезпеченістю. Однією з особливостей вирощування цукрових буряків є необхідність забезпечити достатньою кількістю вологи, у критичні за водоспоживанням періоди їх росту і розвитку. Так, із збільшенням їх листкової поверхні, витрати води на протязі вегетації рослин зростають.

2.2 Основні виробники цукрових буряків України

Вінницька область є лідером з виробництва цукрових буряків. Цьому сприяють природо-кліматичні умови для розвитку бурякосіяння і цукрової промисловості: достатня кількість опадів (350-750 мм), висока водозабезпеченість території, належна вологість ґрунтів і повітря, родючі ґрунти – це чорноземи, сірі-опідзолені, дерново-опідзолені, темно-сірі дернові, лучні та інші, висока працезабезпеченість створюють належні умови для розвитку галузі.

Не зважаючи на високі технологічні та виробничі можливості Вінницької області, за останні 10 років за даними статистики, площі збирання цукрових буряків значно зменшились.

Таблиця 2.4

**Площі збирання цукрових буряків у Вінницькій області, тис.га
за категоріями господарств**

Категорії господарств	2000	2009	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Всі категорії господарств	102,9	81,4	65,2	60,9	51,7	56,3	57,8	55,3
Сільськогосподарські підприємства	101,4	75,3	53,7	52,6	45,5	45,9	48,7	51,2
Господарства населення	1,5	6,1	11,5	8,3	6,2	6,8	7,3	7,9

Таблиця 2.5

**Динаміка ефективності виробництва цукрових буряків в
сільськогосподарських підприємствах Вінницької області**

Показники	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Валовий збір, тис.тонн	215,1	878,2	2487,8	2562,3	3044,2	3064,8	3076,5
Урожайність, ц/га	35,7	28,5	352,6	400,0	500,0	468,6	489,7

Відбулись також зміни і в показниках ефективності виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області. Розглядаючи дані, що представлені в таблицях 2.4, 2.5 бачимо, що посівна площа цукрових буряків у 2015 році у порівнянні з 2010 зменшилася на 45,2%, а в порівнянні з минулим 2014 роком зменшилась на 17,7%, урожайність зросла на 25%, валовий збір у 2014 році збільшився на 18,8% у порівнянні з 2013 роком. Аналізуючи статистичні дані щодо валового збору та площ посіву можемо зробити висновок, що валовий збір підвищився, хоча посівна площа зменшилася. Урожайність в два рази перевищує середні показники урожайності цукрових буряків по Україні, яка становлять приблизно

250 ц/га., що свідчить про високу ефективність вирощування цукрових буряків.

До однієї з домінуючих у бурякоцукровому виробництві регіонів України відносять Полтавську область. Цукрові буряки вирощують в основному сільськогосподарські підприємства, як і більшості областей. За останні роки площі посівів цукрових буряків зменшились у 2 рази.

У Полтавській області виробництво цукрових буряків за 2005 – 2009 рр збільшилося на 534,6 тис. т (34,6 %) і становило 2077,7 тис. т, або 20,6 % валового збору коренеплодів по Україні. А в подальшому відзначаємо спад у виробництві. Найбільшими виробниками цукрових буряків в області є: Шишацький, Глобинський, Лохвицький, Гадяцький, Лубенський, Карлівський, Котелевський.

Таблиця 2.6

Показники розвитку бурякоцукрового виробництва у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зібрані площі, тис. га	68	61	26	34	38	40	43
Валовий збір цукрових буряків, тис. т	1803	2895	1546	1759	1869	1876	1925
у тому числі у сільськогосподарських підприємствах, тис. т	1696	2784	1321	1431	1496	1598	1658
Урожайність, ц/га	251	460	518	486	491	493	497
Виробництво цукру, тис. т	239,9	406,6	207,5	236,2	263,2	276,8	293,6

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств з виробництва цукрових буряків можливе за умови розвитку в них

галузі тваринництва, яка дає органічні добрива. Що є одним із факторів, ефективного розвитку буряківництва, так як фактично має великий вплив на врожайність, а саме внесення як мінімум 30 т/га органіки, а вноситься в 10 разів менше.

Тернопільська область має всі необхідні умови для вирощування цукрових буряків, а саме: область має помірно континентальний клімат із нежарким літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. Він сформувався під впливом різноманітних чинників. Головним із них є географічна широта, з якою пов'язана висота сонця над горизонтом і величина сонячної радіації, що надходить на поверхню області.

Вторгнення на територію області континентальних мас повітря призводить до значних коливань температури в усі пори року. Улітку температура може підніматися до $+37^{\circ}\text{C}$, а взимку – опускатися до -34°C .

На території області випадає достатня кількість опадів (550-700 мм на рік). Найбільше їх на заході і на північному заході, найменше – на південному сході. Найбільша кількість опадів випадає влітку, найменша – узимку.

За відмінностями у кліматичних показниках на території області можна виділити три агрокліматичні райони: північний (Зборівський, Збаразький, Лановецький, Шумський, Кременецький райони), центральний так зване «холодне Поділля» (Бережанський, Козівський, Підгаєцький, Тербовлянський, Тернопільський, Підволочиський, Гусятинський райони) і південний (Борщівський, Буцацький, Заліщицький, Монастириський та Чортківський райони). Сприятлива температура, достатнє зволоження, сприяють вирощуванню цукрових буряків на всій території області.

Таблиця 2.7

Динаміка посівних площ цукрових буряків в аграрних підприємствах Тернопільської області, тис. га

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Цукрові буряки	39,3	25,7	33,6	13,8	19,8	28,2

Проаналізувавши динаміку посівних площ в аграрних підприємствах, які є основними виробниками, Тернопільської області цукрових буряків бачимо, що за останні роки посівні площі зменшувались в 2015 та 2016 рр. Збільшення посівних площ спостерігалось у 2017 р.

Таблиця 2.8

Динаміка урожайності основних цукрових буряків в аграрних підприємствах Тернопільської області, ц/ га

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Цукрові буряки	434	305	480	478	462	594,9

Урожайність цукрових буряків у 2017 р. порівняно із 2012 р. збільшилась на 160,9 ц/га склала 594,9 ц/га. Слід зазначити, що за досліджуваний період часу збільшення урожайності відбулися за рахунок внесення добрив, покращення якості ґрунту і т.д.

Таблиця 2.9

Динаміка валового збору цукрових буряків в аграрних підприємствах Тернопільської області, ц/ га

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Цукрові буряки	17051	7851	16109	6615	9145	16812

За період з 2012 по 2017 р. відбулося значне зменшення валових зборів цукрових буряків на 1104 тис. ц. Заходи, які можуть покращити

ситуацію в буряковиробництві, це внесення повної норми у ґрунт в першу чергу органічних і мінеральних добрив. На основі підвищення родючості ґрунтів можна збільшити виробництво цукрових буряків без розширення їх посівної площі.

Дослідивши динаміку структури посівних площ Київської області, з'ясувалося, що спостерігається значне скорочення площ посівів під кормові культури на 32,5% та збільшення площ посівів технічних культур на 24,4%, тако ж відбулося збільшення площ зернових та зернобобових культур – на 6,2%, на 1,9% картоплі та овоче-баштанних культур. Зміни відбулися в результаті переорієнтації виробників сільськогосподарської продукції що відповідає сучасним вимогам агропродовольчого, як внутрішнього так і зовнішнього ринку.

Можемо відзначити, що агрокліматичні умови Київської області сприятливі для вирощування цукрових буряків, тому показники урожайності досить високі і область протягом багатьох років одне займає одно із провідних місць в Україні за обсягами валового збору цієї культури.

Одне із найважливіших місць у розвитку економіки Київської області є вирощування цукрових буряків, що в свою чергу сприяє та зміцнює економічні позиції області.

Провівши дослідження динаміки показників вирощування цукрових буряків основними виробниками, тобто сільськогосподарськими підприємствами Київської області, варто зазначити, що для останнього десятиріччя характерно поступове скорочення під площами посівів цієї культури, і відповідно зменшенням валового збору. Так, у 2015 році порівняно із 2013 роком площі посівів цукрових буряків скоротилися на 5,16% і склали 15,5 тис. га. Найбільше скорочення спостерігається у господарствах

населення, чого і слід було очікувати так як вирощування цієї культури в господарствах населення не рентабельно та має специфічні особливості, зокрема застосування спецтехніки, скорочення відбулися аж на 42,42%, при чому сільськогосподарських підприємствах цей показник зменшився лише на 18,03%, так як більше можливостей використання прогресивніших технологій та організації виробничо-технічного процесу вирощування цукрових буряків.

Таблиця 2.10

**Загальні показники вирощування цукрових буряків в
Київській області**

рік	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення			Всього по області		
	Площа посівів, тис. га	Вир-во, тис. т.	Урожайність, ц/га	Площа посівів, тис. га	Вир-во, тис. т.	Урожайність, ц/га	Площа посівів, тис. га	Вир-во, тис. т.	Урожайність, ц/га
2015	12,2	593,7	486,1	3,3	108,9	333	15,5	702,6	453,7
2016	20,3	1252,7	616,9	1,9	76	398	22,2	1328,7	598,1
2017	14,4	834,9	579,4	1,9	47,2	358	16,3	882,1	560,9

Складено за [46].

Проаналізувавши територіальну концентрацію виробництва цукрових буряків (рис. 2.3) зазначаємо, що найбільшу частку серед основних виробників області займають Білоцерківський, Васильківський та Фастівський райони, тут обсяги виробництва цукрових буряків, склали відповідно 3223,4 тис.ц (39%), 1555,9 тис.ц (14%), 1057,7 тис.ц (13%). Це можливо пояснити що ці райони найближче розташовані до переробних підприємств цукрової сировини області. Дані райони є основними сировинними зонами для діючих цукрових заводів: ПАТ «Гор-Пустоваріський цукровий завод» ,ПАТ «Саливонківський цукровий завод» та ТДВ «Узинський

цукровий завод». Райони, які найбільш віддалені від заводів це Тетіївський і складає 5%, Ставищенський 6%, Сквирський 8% та Володарський 7% тому їх питома вага у обсязі виробництва незначна.

Свої позиції у цукробуряківництві втрачають, такі райони: Баришівський, Згурівський, Бориспільський, Рокитнянський, Кагарлицький, Миронівський, Таращанський та Яготинський. Пояснюється це переорієнтацією даних районів на вирощування інших сільськогосподарських культур, які мають найкращі показники урожайності, прибутковості та рентабельності, це такі як пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, соя.

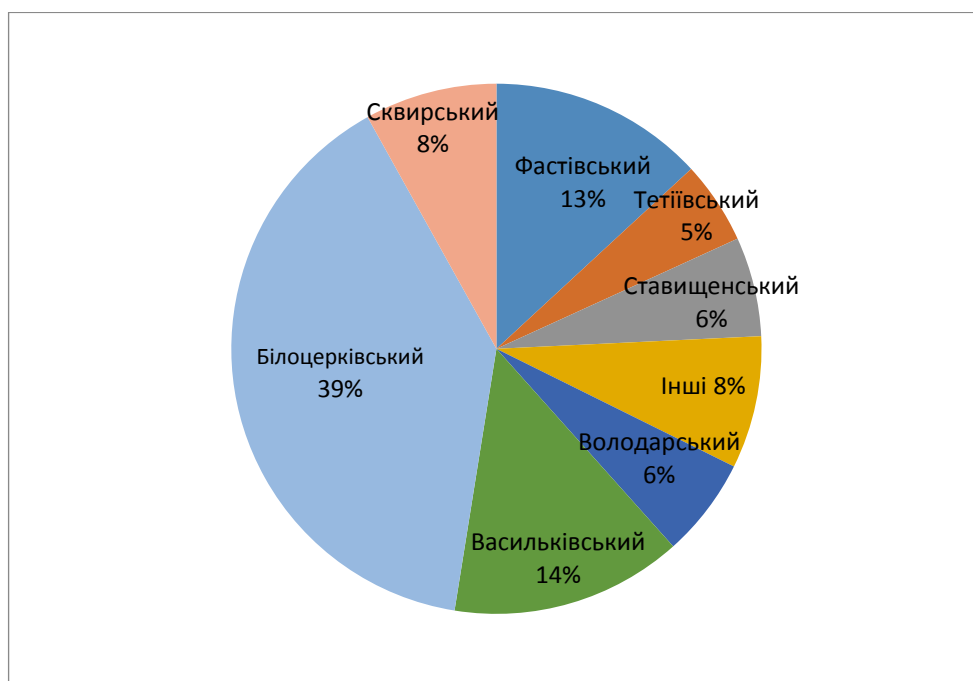


Рис. 2.3 Частка районів Київської області у загальному обсягу виробництва цукрових буряків у 2016 році

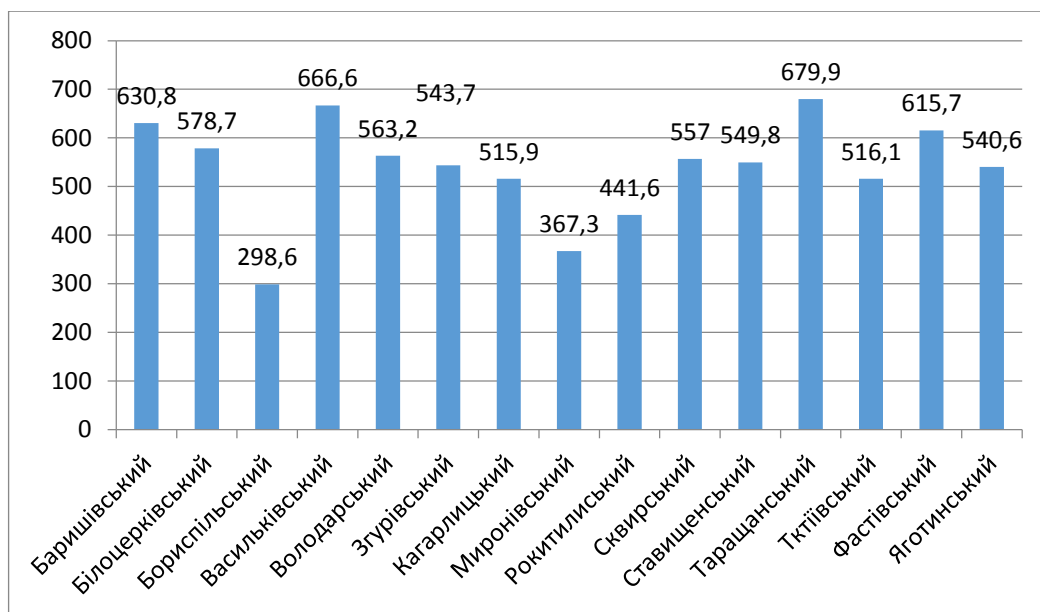


Рис. 2.4. Рейтинг районів Київської області щодо рівня показників урожайності цукрових буряків у 2015 році.

В Харківській області також переважає спеціалізація на вирощуванні цукрових буряків. Область займає 5 місце в Україні за площею цукрових буряків (15,5 тис.га), поступаючись Вінницькій, Полтавській, Тернопільській, Київській областям.

Останнім часом для Харківської області характерне незначне збільшення посівних площ та валового збору цукрових буряків. Так, у 2016 році за обсягами вирощування цукрових буряків (12036,6 тис.т.) Харківська область опинилась на 2 місці серед областей України, а тому може вільно конкурувати у виробництві цукрових буряків з Вінницькою (2057 тис.т.) чи Полтавською (1195,8 тис.т.) областями [61].

На урожайність цукрових буряків у Харківській області впливають як природно-географічні, особливо кліматичні, так і суспільно-географічні та економічні фактори. Проте, останнім часом через низьку культуру землеробства, відсутність сучасної техніки,

порушення сівозмін, недостатні фінансові можливості аграріїв на придбання високоякісного насіння, мінеральних добрив урожайність цукрових буряків в області є досить низькою (349 ц/га) у порівнянні із середнім показником по Україні – 435,8 ц/га [6].

Розглядаючи динаміку врожайності цукрових буряків за останнє десятиріччя відмічаємо, що загальна тенденція спрямована в бік зниження. Так у 2015 році відбулося падіння урожайності, але стрімке падіння урожайності відбулося у 2010 році до рівня 146 ц/га. Така низька урожайність обумовлена тривалою посухою та підвищенням ринкових цін на мінеральні добрива та високоякісні сорти насіння [1].

Найвищий показник урожайності цукрових буряків в області спостерігався у 2014 році на рівні 436,5 ц/га, що обумовлено впровадженням нових технологій вирощування цієї культури, застосуванням та дотримання сівозмін, внесенням органічних мінеральних добрив тощо [3].

У 2009-2010 рр. також відбувалось стрімке зменшення валового збору цукрових буряків до 4029,9 тис. ц, що обумовлено екстремальними погодними умовами, тобто відсутністю опадів більше 2-х місяців та аномально високими температурами повітря (до 39°C) і ґрунту (до 52° С) у серпні. Зменшення валового збору цукрових буряків у Харківській області призводить до використання імпортного насіння, яке мало пристосоване до кліматичних умов України, що також впливає на урожайність культури та її валовий збір та призводить до зниження технологічних якостей сировини.

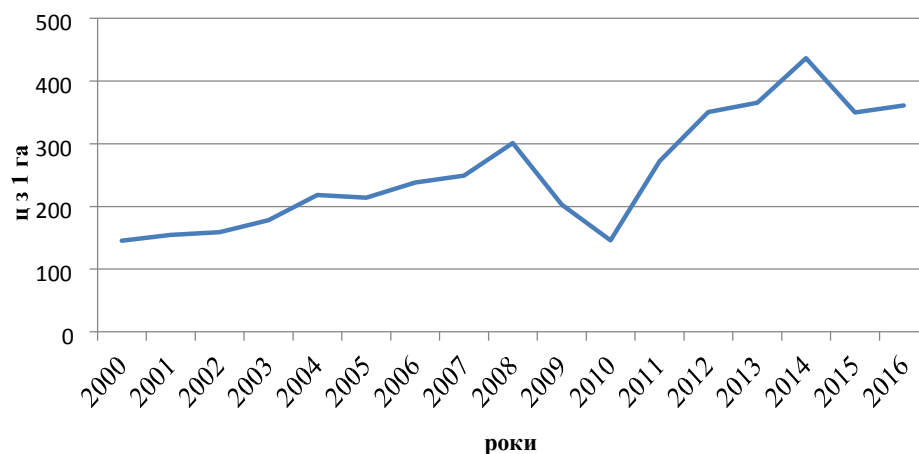


Рис. 2.5. Динаміка урожайності цукрових буряків у Харківській області

Рекордне зниження валового збору цукрових буряків у 2013 році до 8115,0 тис. ц обумовлено зменшенням посівних площ у фермерських господарствах під дану культуру. У 2016 році валовий збір цукрових буряків зріс у 2,5 рази у порівнянні з попереднім роком (12036,6 тис ц), що дозволило Харківській області посісти 2 місце в Україні за цим показником [61].

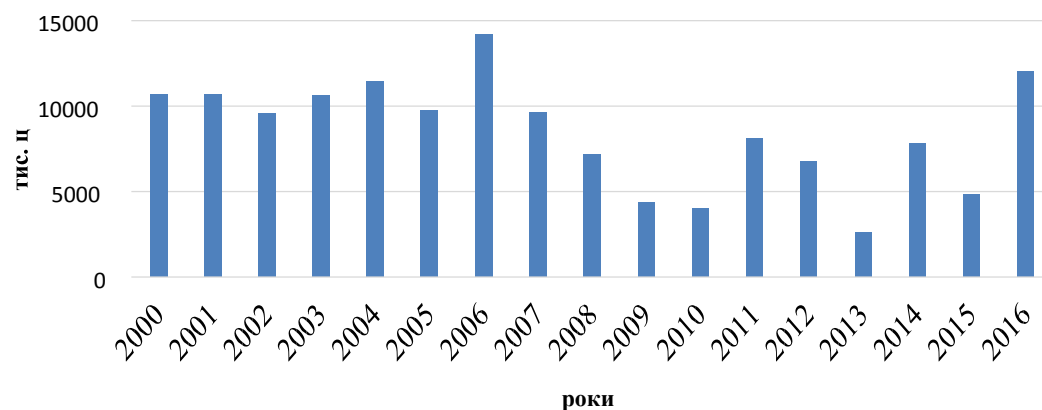


Рис. 2.6 Динаміка виробництва цукрових буряків у Харківській області [26, 29 61].

Вирощування цукрових буряків у Харківській області поширено майже в усіх адміністративно-територіальних одиницях, проте

найбільш сприятливими для вирощування цукрових буряків є північні лісостепові райони області. Значні посівні площі та найбільший валовий збір цукрових буряків зосереджено у Вовчанському (915,3 тис. ц), Великобурлуцькому (814,5 тис. ц) та Краснокутському (643,8 тис. ц) районах [26, 61].

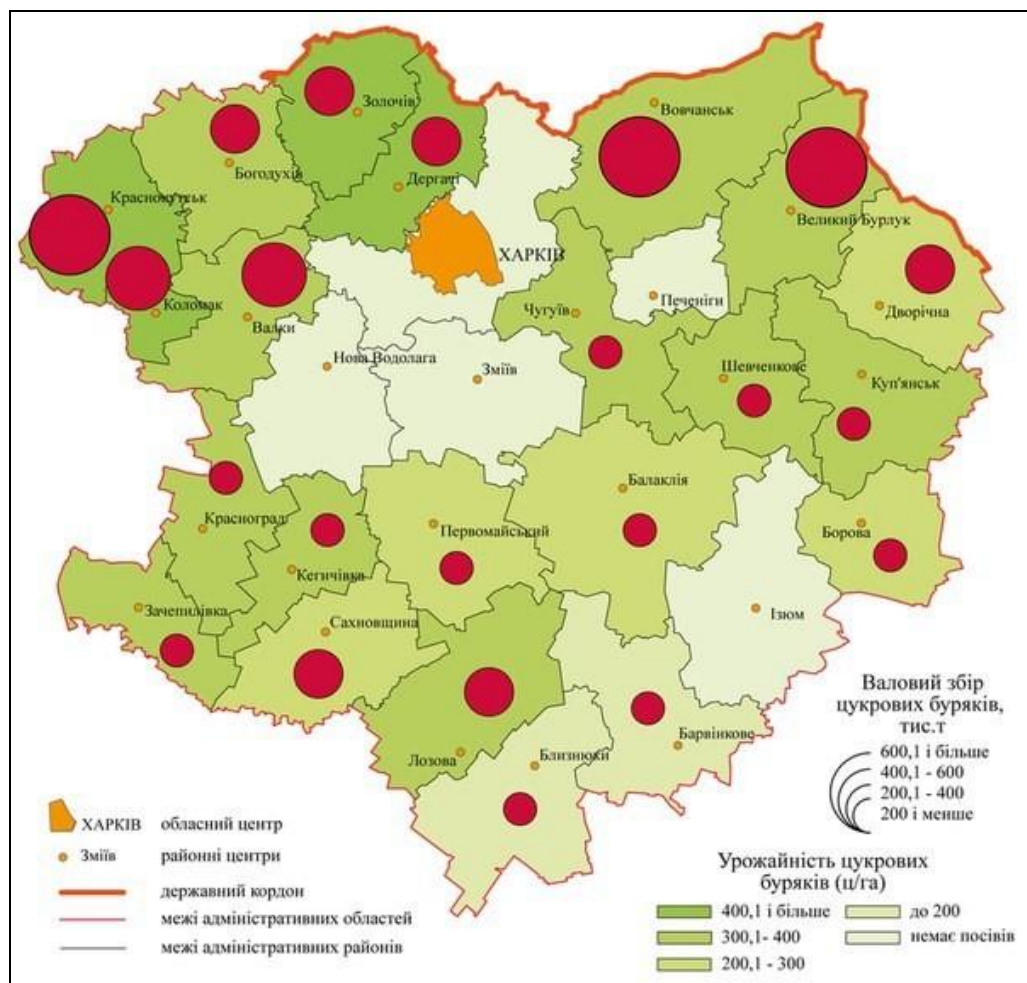


Рис. 2.7. Виробництво та урожайність цукрових буряків у розрізі районів Харківської області [45].

Урожайність цукрових буряків у Харківській області знижується з північних, північно-східних районів до південних та південно-східних. Найбільша урожайність цукрових буряків спостерігається у

Дергачівському, Золочівському, Коломоцькому, Краснокутському районах (більше 420 ц/га). У 2016 році найбільшої урожайності цукрових буряків досягли сільськогосподарські підприємства області, що обумовлено використанням сучасної техніки, перевірених високоякісних сортів насіння та мінеральних добрив. До таких підприємств відносяться ПАОП «Промінь» Красноградського району (634,5 ц/га), ПрАТ «АФ ім. Г.С. Сковороди» Золочівського району (611,3 ц/га), ТОВ СП «Родина» Богодухівського району (673,7 ц/га) [43].

Площа збирання цукрових буряків у Черкаській області, дещо нижча ніж у провідних областей України та зменшилась, так в 2015 р. – на 69,2 %, в 2014 р. – на 51,1 %, в 2013 р. – на 67,8 %, в 2012 р. – на 10,5 % проти 2010 р. Змінилася питома вага посівів цукрових буряків і в структурі загальної площі сільськогосподарських культур з 3,0 % – у 2010 р., 3,3 % – в 2011 р. до 1,0 % – в 2013 р., до 1,4 % – у 2014 р. та 0,9 % – у 2015 р.

Таблиця 2.11

Динаміка розвитку буряківництва у сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Посівна площа, тис. га	35,9	40,0	31,9	12,1	17,3	10,9	11,6	12,9	12,3
Структура посівів цукрових буряків до загальної площі с.-г. культур, %	3,0	3,3	2,6	1,0	1,4	0,9	1,1	1,2	1,1
Площа збирання, тис. га	35,4	38,3	31,7	11,4	17,3	10,9	11,7	12,0	12,8
Урожайність, ц/га	276	375	452	422	499	451	425	438	431
Валове виробництво, тис. т	977,0	1439,3	1429,0	481,8	862,7	490,5	483,3	501,6	523,3

Джерело: складено з використанням [62].

Вважалося, що у 2013 р. посіви цукрових буряків було зменшено до рекордно низького рівня за всі роки розвитку буряківництва – 12,1 тис. га, на що вплинуло перевиробництво цукропродукції в попередні роки, однак в 2015 р. площа посівів коренеплодів становила ще нижчий рівень – 10,9 тис. га. Характерно, що при скороченні бурякового поля в цілому по області в 2015 р. більше як на 60 % порівняно з 2010 р., в Звенигородському та Уманському районах воно збільшилося в 6,3 та 1,6 раза відповідно. А врожайність цукрових буряків тут була вище середнього рівня по Черкаській області.

У розрізі районів Черкаської області насиченість культурою досить строката: від 24,2 %, 24,1 %, 14,6 % в посівних площах господарств відповідно Звенигородського, Жашківського, Корсунь-Шевченківського районів до 0,1 % – Шполянського району.

Практика доводить, що перспективний розвиток буряківництва має здійснюватися у великих сільськогосподарських підприємствах. Саме вони можуть організовувати вирощування і збирання врожаю на науковій основі, забезпечити високу ефективність функціонування галузі буряківництва [53].

У 2015 р. загальна кількість сільськогосподарських підприємств, що займалися вирощуванням цукрових буряків скоротилася на 62,3 % порівняно з 2010 р. Це відбулося через втрату економічного інтересу з боку товаровиробників до розвитку галузі і, як наслідок, призвело до зниження показників ефективності їх виробничо-господарської діяльності. Урожайність цукрових коренеплодів в загальному по області зросла на 63,4 % останнього досліджуваного року проти 2010 р. за рахунок концентрації посівів. Варто зазначити, що більшість сільгосппідприємств вирощували цукрові буряки на невеликих за розмірами площах.

Збільшення посівних площ у більшості сільгосппідприємств Черкаської області не супроводжується підвищенням урожайності (особливо це прослідковується в 2015 р.). Тому, слід зазначити, що господарства розвивають буряківництво екстенсивним шляхом, що спричиняє погіршення економічних показників діяльності агропідприємств та зниження конкурентоспроможності їх продукції. Важливим фактором, що суттєво впливає на обсяги валового виробництва продукції цукробурякового підкомплексу та характеризує рівень інтенсивності його розвитку є урожайність цукрових буряків [53].

Таблиця 2.12

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за урожайністю цукрових буряків [20].

Групи підприємств за урожайністю, ц	Кількість підприємств, од.	Зібрана площа тис. га	Валовий збір ц
до 200	1	0	0,5
200,1–250	1	0,2	32,1
250,1–300	1	0	5,1
300,1–350	6	2,1	724,5
350,1–400	4	1,0	396,4
400,1–450	9	3,2	1423,4
450,1–500	11	2,6	1367,6
понад 500	7	1,6	881,9
Всього	40	10,7	4831,5

Наведене структурне групування містить досить значну кількість груп. Це пояснюється, по-перше, тим, що таке групування повинно відобразити всі 58 можливі значення рівня врожайності, по-друге, воно має забезпечити виокремлення як передових, так і відсталих господарств, рівень урожайності в яких може істотно відрізнятися від основної кількості господарств [8,12,20].

У той же час звертає на себе увагу той факт, що в області є господарства, врожайність цукрових буряків в яких у 3 рази нижче рівня передових. Це свідчить про наявність значних резервів щодо підвищення врожайності коренеплодів [51] у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Валове виробництво цукрових буряків прямопропорційно залежить від рівня врожайності культури [52], тому аналізуючи структурне групування за показником валового збору слід зазначити, що найбільший його обсяг отримали підприємства за групами врожайності 400,1–450 ц/га, 450,1–500 ц/га та понад 500 ц/га, що складає 29,5 %, 28,3 % і 18,2 % відповідно у структурі валового виробництва цукрових коренеплодів Черкаської області. За рахунок часткового зменшення врожайності та посівної площі цієї культури останнього досліджуваного року обсяги валового збору цукрового буряка скоротилися на 49,8 % порівняно з 2010 р., однак зросли на 1,8 % проти 2013 р.

Таблиця 2.13

Обсяг та частка виробництва цукрових буряків у Черкаській області за категоріями господарств

Рік	Всі категорії підприємств тис.ц	В тому числі	
		сільськогосподарські підприємства тис.ц	господарства населення тис.ц
2010	9770	9590	180
2011	14393	14004	389
2012	14290	13964	326
2013	4818	4657	161
2014	8627	8488	139
2015	4905	4832	73
2016	5096	5036	71
2017	5107	5127	69

Таблиця складена з використанням джерела [8, 62].

Лідерами з виробництва цукрових буряків у Черкаській області є сільськогосподарські підприємства Звенигородського, Жашківського, Корсунь-Шевченківського, Уманського, Лисянського, Городищенського та Тальнівського районів, які виробляють 91,7 % обсягу коренеплодів області.

Отже, основною причиною скорочення виробництва цукрових буряків і як наслідок виробництва цукру є значне скорочення посівних площ, які зменшуються в наслідок стрімкого зростання цін на матеріальні та енергетичні ресурси, що зумовлюють підвищення собівартості продукції.

Урожайність цукрових буряків лише меншої половини агропідприємств районів-лідерів Черкащини вище середнього обласного рівня (451 ц/га). Однак, як приклад, в Жашківському районі Черкаської області сільськогосподарські підприємства з невеликими зібраними площами цукрових буряків отримали урожайність вище 600 ц/га,

Отже, галузь буряківництва в Черкаській області в останні роки дослідження має негативну динаміку розвитку та характеризується зменшення посівних площ та частковим зниженням рівня врожайності і, як наслідок, зменшенням валового виробництва цукрових буряків останнього досліджуваного року.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

В сучасних умовах трансформації агропромислового комплексу України, великого значення набувають агропромислові інтеграційні зв'язки між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами цукросировини, передумовою яких є суспільний поділ праці. Розглядаючи сучасні форми агропромислової інтеграції вирішальне значення при їх формуванні відіграють такі нові види економічної діяльності, як менеджмент, маркетинг та система ринкового агросервісу [4]. Об'єднавши зусилля, розрізнено функціонуючих підприємств та організацій аграрного, промислового, інфраструктурного секторів АПК, які спрямовані на створення єдиного комплексу, що забезпечує раціональніше використання природного, та виробничого потенціалів. У сучасному бурякоцукровому виробництві України раціонально створювати холдинги, асоціації, корпорації базою яких слугуватимуть цукрові заводи та входили сільськогосподарські підприємства з виробництва цукрових буряків, науково-дослідні та фінансові установи тощо.

На думку вченого В.М. Ганганова, щодо доцільності агропромислової інтеграції господарських формувань, яка зумовлена рядом чинників, серед яких вчений відмічає наступні: усунення розбалансованості між сільським господарством і промисловістю, зниження втрат продукції, підвищення ступеня переробки сільськогосподарської продукції, поглиблення спеціалізації господарств, зменшення ризику в умовах конкурентної боротьби [12].

Метою створення інтеграційних зв'язків у бурякоцукровому підкомплексі [2, 6, 41] є:

- відновлення виробничих потужностей цукрових заводів з поступовим оновленням матеріально-технічної бази;
- відновлення сировинних зон цукрозаводів, які знаходяться у 90-кілометровій зоні. Підвищення рівня сільськогосподарської спеціалізації з вирощування цукрових буряків;
- кредитно-фінансова підтримка учасників інтеграційного об'єднання;
- підвищення доходів агропідприємств та фермерських господарств – учасників інтеграційного об'єднання;
- менеджмент збутової політики;
- проведення науково-дослідних робіт у сфері виробництва та переробки цукрових буряків.

Економічна діяльність інтеграційного об'єднання полягає в тому, що навколо переробних підприємств створюється асоціація, до якої входять виробники цукрових буряків.

Цукрова промисловість як України, так і її регіонів, пройшла досить складний історичний шлях свого становлення та розвитку. Основними факторами її формування слугували прискорений розвиток буряківництва, зумовлений сприятливими природно-економічними умовами та нарощуванням попиту на цукор в країнах Європи.

В Україні, на початок XX століття, сформувалася досить потужна розгалужена мережа цукрових заводів, яка за регіональним розташуванням майже не змінилась до нинішнього часу, але за кількісним складом, більшість підприємств припинила свою виробничу діяльність.

Цукрова промисловість побудована на цукробуряковому виробництві, яке належить до безперервно-поточкового механізованого виробництва з високим рівнем автоматизації основних процесів. Крім цукрових заводів до його складу входить мережа бурякоприймальних пунктів, що забезпечують приймання, зберігання та транспортування цукрових буряків для переробки на цукро заводах [18]. Через сезонний характер цукровиробництва оптимальний термін роботи заводів з переробки цукрових буряків складає 90-100 діб [24] і залежить від обсягу заготівлі цукрових коренеплодів та виробничих потужностей цукро заводів.

Цукрові заводи в основному вузькоспеціалізовані підприємства промислової переробки, ефективність діяльності яких повністю залежить від надходження сировини на переробку, правильної організації виробничого процесу, кількості та якості та обсягу виробленого кінцевого продукту тобто цукру. Проте, деякі з них організовують допоміжні виробництва, а саме: одержання харчових кислот, харчових дріжджів, сухого жому, спирту тощо.

Цукрова промисловість належить до числа найбільш матеріаломістких галузей, де на виробництво одиниці готової цукропродукції витрачається 810 одиниць цукрових буряків [18].

Цукор виступає технологічним консервантом для плодоовочеконсервної промисловості, допоміжним спеціальним продуктом для плодо-виноградновиноробної й лікєро-горілочної промисловості та являється стратегічним продуктом у розвитку міжнародних економічних зв'язків і один із важливих джерел надходження до бюджету.

У структурі харчування населення України цукор має важливе значення як високопоживний продукт харчування. Він є джерелом

енергії, що зумовлено високим вмістом цукрози від 99,5 до 99,9 % [1]. Цукор легко і швидко засвоюється клітинами організму людини та є необхідним для нормального функціонування важливих життєзабезпечуючих органів людини. Споживати цукор рекомендується у межах 80-100 г на добу [68], тобто мінімальною нормою споживання є 32 кг, а раціональною – 38 кг на особу в рік [58]. Слід відзначити, що мінімальні норми споживання основних продуктів харчування населенням України затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».

Україна займає п'яте місце в світовій бурякоцукровій галузі та третє серед країн Східної Європи. В країні працює 40 цукрових заводів. Їх добова потужність із переробки цукрових буряків становить 172,4 тис. т. Цукристість солодких коренів становить — 17,2%, це дещо нижчий показник у порівнянні з попередніми роками. Вихід цукру також зменшився і становить 14,2%.

Таблиця 3.1

**Показники роботи бурякоцукрового комплексу
за 2010-2017 роки**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Площа посіву, тис. га	492	544,4	466,4	270,4	333,0	236,0	292,4	296,3
Урожайність буряків, тонн/га	27,83	36,3	40,7	39,7	47,2	43,7	47,5	47,8
Вироблено цукру, тис. тонн	1546,17	2330,95	2226,38	1212,14	2081,01	1430,08	2007,91	2013,86

Складено за [17, 48, 49]

На збільшення виробництва цукру впливають позитивні зміни, в першу чергу, це кількість та якість цукрових буряків, що надходять на переробку. Основний показник якості цукрових буряків – це вміст цукру. Цукристість коренеплодів в середньому по галузі становить 17,65%. Регіональний аналіз показав, що накопичення сахарози у коренеплодах, вирощених у Житомирській становить 19,65%, Вінницькій – 18,54%, Тернопільській – 18,20%, Хмельницькій – 17,84%, Львівській – 17,72%, Київській – 17,69%, Волинській – 17,59%, Черкаській – 17,26% областях. Мінімальне накопичення сахарози у коренеплодах, вирощених у Кіровоградській (16,57%), Харківській (16,34%), Миколаївській (16,44%), Чернігівській (16,41%), Полтавській (16,89%) областях.

Незважаючи на економічну кризу та проблеми бурякоцукровий комплекс України має перспективи розвитку за умови оптимізації площ посіву цукрових буряків та кількості працюючих цукрових заводів, а також збільшення експортного потенціалу за рахунок випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції і надання державної підтримки галузі. Для цього необхідно розробити та затвердити Державну програму реструктуризації бурякоцукрової галузі, як це зроблено в провідних державах та Євросоюзі. Програма має передбачити всі аспекти роботи цукрової промисловості з урахування забезпечення належної продовольчої безпеки держави.

Перспективи розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу включає в себе формування навколо цукрових заводів сировинних зон у вигляді підприємств різних форм власності із застосуванням інтенсивних технологій щодо вирощування цукрового буряка. Таким чином, цукрові заводи максимально стабільно

забезпечені сировиною, а бурякосіючі підприємства отримують додаткові фінансові ресурси, але існує проблема в тому що більшість підприємств є приватні і швидко переорієнтовуються з вирощуванням інших видів культур більш рентабельних. Безперебійне постачання сировини на цукровий завод дає можливість максимально задіяти виробничі потужності та сприяти оптимальним строкам переробки коренів, що впливає на зниження собівартості 1 ц цукру. Однак при формуванні сировинних зон потрібно враховувати оптимальність відстаней перевезень цукрового буряка, так як саме перевезення становлять основну статтю витрат, яка впливає на ціну кінцевої продукції [1–3].

Сталий розвиток підприємств бурякоцукрового підкомплексу включає і диверсифікацію виробництва, що полягає у створенні на базі заводів потужних відгодівельних комплексів. Позитивним екологічним фактором такої інтеграції є ще й те, що підприємство чітко дотримується сівозмін, оскільки при оренді земельних угідь цукровим заводом це було б практично неможливо. Наступною складовою диверсифікації є виробництво альтернативних джерел енергії. Перевагою тут є можливість регулювання обсягів виробництва тієї чи іншої продукції з огляду на кон'юнктуру ринку. Якщо складається несприятлива ситуація для продажу цукру, то спрямовується більше сировини для виробництва біоетанолу і навпаки [6–8]. Однак, зі сторони держави теж повинні бути розроблені програми щодо підтримки виробництва біоетанолу через зменшення податкового навантаження на користувачів чи накладання штрафів на підприємства, що відмовляються додавати біоетанол до бензина.

Чинники, які найбільш впливають на позитивні аспекти розвитку підкомплексу є поліпшення техніко-технологічної складової

виробництва, активне використання науково обґрунтованих рішень, збільшення фінансування, регулювання механізмів ринку. Окремим елементом оптимізації є інтеграція зусиль сільськогосподарських виробників цукрових буряків та цукрових заводів, що передбачає відносини, спрямовані не лише на купівлю-продаж сировини, а стосується значно глибших аспектів, спрямованих на підтримку аграрних підприємств, введення механізму передоплати за продукцію, забезпечення їх добривами та ресурсами.

Окрім зазначеного, (додаток Б) потенціал кластера значно посилюється за рахунок поглиблення переробки цукросировини та досягнення високого рівня комплексності. В умовах бурякоцукрового підкомплексу основні резерви такого зростання криються в більш комплексному використанні побічної продукції цукровиробництва та її переробки за новими технологіями. У науковій літературі з цього приводу переважає традиційний підхід, відповідно до якого, «значення цукрових буряків не обмежується лише виробництвом з них цукру. В процесі заводської переробки буряків одержують жом і мелясу. Жом використовують для годівлі тварин, а також для виробництва пектинового клею, що застосовується у текстильному виробництві. Мелясу широко використовують при виготовленні комбикормів. Вона є сировинною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів для хлібопекарської промисловості, молочної та лимонної кислот» [8].

Директор Інституту досліджень цукрових буряків в Геттінгені, професор Бернвард Мерлендер узагалі стверджує про необхідність розглядати цукрові буряки не лише як сировину для виробництва цукру, але й як важливий елемент енергетичної безпеки [19]. При цьому основна увага приділяється можливостям використання їх для

виробництва біоетанолу, який у Європі розглядається як важлива обов'язкова добавка до традиційного бензинового пального.

Аналізуючи переваги виробництва біогазу з відходів бурякоцукрового підкомплексу, можна відзначити його високий потенціал для утворення кластеру, де однією з умов формування є максимальна переробка продукції та її відходів. На основі вище зазначеного, можна говорити про створення цукрового кластеру, основне завдання, якого було б узгодження інтересів усіх учасників, а також максимально глибока переробка продукції та відходів з метою підвищення ефективності його функціонування.

Досвід розвитку вітчизняної бурякоцукрової галузі має всі передумови для її відродження та виходу на міжнародні ринки з подальшим нарощенням експортного потенціалу.

Для визначення та формування основних напрямів підвищення ефективності функціонування бурякоцукрового виробництва доцільним є проведення SWOT аналізу та виявлення сильних сторін розвитку галузі, а також зазначення основних загроз зовнішнього та внутрішнього середовища й перенесення виявлених факторів на площину матриці SWOT аналізу для подальшого аналізу та формування стратегічних дій.

Водночас результати досліджень вказують на те, що нинішній період є найбільш сприятливим для налагодження ефективного функціонування цукробурякової галузі (досить висока світова ціна на цукор та інші продовольчі товари, зростаючий попит в Азії, поступова переорієнтація виробників цукру-сирцю з очерету на виробництво біоетанолу). Наголошується, що стратегічним завданням розвитку цукробурякового комплексу України має стати відродження власного

виробництва до повного забезпечення внутрішніх потреб у цукрі та перехід до його експортних поставок [25].

Саме цукрові буряки, які до цього були збитковими, можуть стати основним джерелом грошових надходжень у період фінансової кризи. В умовах загострення проблем енергозбереження очікуваним є зростання цін на цукор в наступні роки з дефіцитом цукру на світовому ринку, викликаним зменшенням його виробництва в традиційних країнах – Індії, Австралії, країнах ЄС, Бразилії. Переорієнтації цукру зі споживчого товару на технічний для виробництва етанолу [71].

Сучасний період розвитку цукробурякового виробництва у світі характеризується його зростанням у країнах імпортерів цукру і підвищенням рівня самозабезпеченості внутрішнього ринку цукру з цукрових буряків. Зменшуючи посіви, ці країни нарощують рівень урожайності культури, збільшують обсяги виробництва цукру [9].

Значною перешкодою на шляху ефективного розвитку цукробурякового виробництва в Україні є недостатній рівень інтеграції, слабкість зв'язків між виробниками цукросировини, переробними підприємствами та науковими установами. На думку багатьох науковців-аграріїв, перспективною для цукробурякової галузі держави є кластерна система організації виробництва. Яка передбачає на певній території, об'єднання зусиль виробників сировини, суб'єктів інвестиційної діяльності та запровадження інноваційних технологій що, в свою чергу, надає відчутні переваги у конкурентній боротьбі, сприяє раціональній організації постачання, виробництва й збуту, шляхом дотримання гнучкої політики, необхідної в умовах сучасного ринку [10].

Таблиця 3.2

**Проблеми розвитку бурякоцукрового комплексу та шляхи
подолання наслідків**

Основні проблеми	Шляхи подолання кризових наслідків
1) Недостатній рівень інтеграції, слабкі зв'язки між виробниками цукросировини та переробними підприємствами	1) Створення вертикально-інтеграційних структур виробників сировини та цукрових заводів. Застосування кластерної системи організації виробництва
2) Низька врожайність та висока собівартість вирощування цукрових буряків	2) Важливим резервом підвищення врожайності є використання інноваційних розробок, новітніх інтенсивних технологій вирощування цукрового буряку
3) Недостатнє матеріально-технічне забезпечення цукробурякового господарства	3) Одним із шляхів для отримання фінансових проектів для покращення матеріально-технічного забезпечення господарств є централізація капіталу в галузі та формування власних цукрових холдингів
4) Слабкий державний контроль та управління цукробуряковою галуззю	4) Своєчасне забезпечення проведення реформи всіх галузей цукробурякового виробництва. Використання механізму державної підтримки вітчизняного товаровиробника
5) Значні фінансові втрати, пов'язані з недосконалими технологіями збору та зберігання врожаю	5) Контроль системи якості по вирощуванню цукрових буряків з урахуванням інтенсивних технологій

Шляхи підвищення конкурентоспроможності цукробурякового виробництва:

- розробка нормативно-законодавчої бази щодо формування та розвитку ринку цукру;
- вдосконалення взаємозв'язків між сферами виробництва, переробки та реалізації готової продукції;
- підвищення технологічної якості цукрових буряків;
- здійснення субсидування та кредитування галузі;
- залучення інвестицій;
- налагодження співпраці з країнами, які не мають власного цукробурякового виробництва;

- формування державної політики в сфері виробництва цукрових буряків та цукру;
- підвищення матеріально-технічного забезпечення та ресурсного оновлення процесу виробництва та ін.



Рис. 3.1 Стратегічні напрями розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу

Бурякоцукровий підкомплекс України за останнє десятиліття відчутно поліпшив свої показники функціонування, а саме збільшилась врожайність буряків цукрових від 30 т/га у попередні роки (2006– 2010) до 48,2 у 2016 р. і 47,5 т/га у 2017 р. Також експортовано в країни Азії, Африки і Європи більше 700 тис. т цукру. Але бурякоцукровий комплекс все ще знаходиться в зоні нестабільності, ознаками якої є швидкі зміни в розмірах посівних площ за роками, коливання цін на продукцію, високий рівень собівартості та загальне відставання від західних партнерів.

У складних умовах змін, які відбуваються на теренах світового ринку цукру і внутрішніх більшості негативних явищ, бурякоцукровий

підкомплекс України повинен здійснити ряд заходів, щодо своєї стабілізації і високоефективного розвитку: оптимізувати обсяги виробництва цукросировини і цукру, завершити модернізацію переробних потужностей, більш глибоко задіяти переробку цукрового буряку, сконцентрувати виробництво не тільки на випуску цукру, а й біоетанолу, біогазу, вироблення електроенергії, хімічних добавок, рідкого вуглекислого газу, комбікормів та твердих видів палива; удосконалити виробництво відповідно до європейських зразків.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження основних територіальних показників виробництва цукрових буряків в Україні ми з'ясували, що за досліджуваний період, площі посівів цукрових буряків, їх валовий збір скоротилися на 83,3% і 76,7% відповідно в цілому по країні.

Визначено, що Лісостепова зона найбільше відповідає агрокліматичним умовам вирощування цукрової сировини, тому її частка у загальному виробництві складає 70,77%.

Галузь характеризується нестабільністю розвитку про що виражається такими показниками: площа посівів цукрових буряків варіюється в межах 68 – 26 тис. га, урожайність – від 251 до 518 ц/га, розмах варіації великий, виробництво цукру – від 240 тис. т до 443 тис. т. Це дестабілізує розвиток галузі і призводить до деформації ринку цукру і цукрових буряків.

У сільськогосподарських підприємствах посіви цукрових буряків витісняються менш витратними культурами – соняшником, ріпаком, соєю, кукурудзою та іншим. Водночас порушується сівозміна, збільшується ураження рослин шкідниками і хворобами та зростають площі забур'яненості посівів, урожайність культури за роками має суттєві відхилення.

Теоретично і практично доведено, що існує прямий зв'язок між урожайністю і обсягами переробленої продукції. Тобто, чим вищі у підприємства показники урожайності, тим більший буде й обсяг виробництва цукрових буряків. А також, проаналізувавши показники регіональної особливості галузі, дійшли висновку, що урожайність є найважливішим показником, який відображає результативність

рослинництва, її рівень розвитку характеризує вплив економічних, організаційних і природних умов, в яких здійснюється процес сільськогосподарського виробництва, та відображає якість господарської діяльності кожного господарства.

Для збільшення врожайності цукрових буряків, необхідно спрямовувати зусилля на покращення кількісних і якісних показників ґрунту, як надзвичайно трудомісткої культури, а також впроваджувати у виробничий процес інтенсивні технології, які передбачають підвищення рівня його механізації на основних етапах вирощування та збирання.

Визначено, що актуальними проблемами розвитку бурякоцукрового підкомплексу АПК України і надалі залишаються: раціональне розміщення виробництва, його концентрація в сприятливих ґрунтово-кліматичних зонах, оптимізація процесів виробництва і переробки цукросировини; реструктуризація матеріально-технічної бази цукрової промисловості, будівництво нових сучасних підприємств, відновлення сировинних зон; зміна екстенсивного напрямку розвитку галузі на інтенсивний; впровадження у виробництво прогресивних ресурсозберігаючих технологій вирощування, збирання і переробки екологічно чистих цукрових буряків; відмова від бартерних розрахунків і давальницьких схем переробки цукрових буряків; створення системи ефективного управління бурякоцукровим підкомплексом; зниження собівартості виробництва цукрових буряків і цукру та забезпечення його конкурентоспроможності на зовнішньому ринку; забезпечення ефективної протидії демпінговому імпорту цукру, насіння цукрових буряків та іншої цукробурякової продукції; належне науково-технічне забезпечення галузі.

Сьогодні у галузі буряківництва відбуваються позитивні зміни: збільшуються посівні площі, валовий збір, урожайність. Проте, головним завданням агровиробників залишається ефективно використання земельних ресурсів, удосконалення технологій вирощування цукрових буряків, покращення техніки тощо.

Таким чином, для розвитку бурякоцукрового комплексу України, крім необхідності впровадження сучасних технологій вирощування цукрових буряків, достатнього забезпечення бурякосіючих господарств високоякісним насінням, мінеральними добривами і засобами хімічного захисту рослин, підвищення якості машинного парку, дедалі актуальнішого значення набуває якнайшвидша реконструкція та модернізація цукрових заводів, розширення їхніх виробничих потужностей до економічно оптимальних меж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боляновська Д. С. Стан і проблеми ринку цукру в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuy.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Logistyka/2010_669/23.pdf.
2. Бондар В. С. Економічна оцінка виробництва цукрових буряків / В. С. Бондар, А. В. Фурса, О. М. Шутенко // Цукрові буряки. – 2009. – № 4. – С. 5–7.
3. Бондар В. С. Лібералізація ринку цукру в країнах ЄС – як виклик цукровиробникам України. Цукрові буряки. 2018. № 1. С. 8–10.
4. Бондар В. С. Цукробуряковий підкомплекс України: напрями стабілізації та індикатори розвитку до 2020 року / В. С. Бондар, А. В. Фурса // Економіка АПК. – 2014. – №1. – С. 20-29.
5. Бондар В.С., Андрющенко С.Ю. Тенденції цін світового ринку цукру і їх вплив на внутрішній ринок України / В.С. Бондар, С.Ю. Андрющенко// Цукрові буряки. - 2010.- № 2 (74). – С. 23-25.
6. Бондар О. Економічна оцінка виробництва цукрових буряків / О. Бондар, А. Фурса, О. Шутенко // Цукрові буряки. – 2009. – №4(70). – С. 5-7.
7. Бутко М. П. Агропромислова інтеграція як шлях активізації аграрного виробництва / М. П. Бутко // Агросвіт. – 2010. – № 3. – С. 10-13.
8. Бутко Н. В. Особливості розвитку інтегрованого сектору цукробурякового підкомплексу / Н. В. Бутко // Вісник Черкаського університету. – 2015. – № 24 (357). – С. 54–60.
9. Бутко Н. В. Перспективи ресурсного забезпечення підприємств інтегрованих цукробурякових кластерних структур [Електронний

- ресурс] / Н. В. Бутко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 12.
10. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.
 11. Воронін А.В. Ефективність виробництва цукрових буряків та цукру в Україні /А.В. Воронін// Сталий розвиток економіки. - 2013. - № 3. – С.51-55.
 12. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону / В.М. Ганганов. – Одеса, 2008
 13. Гулай О.В. Проблеми розвитку регіонального бурякоцукрового виробництва та шляхи їх вирішення / О.В. Гулай // Вісник ХНАУ. – Х., 2006. - №10. – С. 52-56.
 14. Гуторов О.І. Г97 Формування та функціонування цукробурякового підкомплексу регіону: стан і перспективи розвитку: монографія / О.І. Гуторов, О.В. Ковальова. – Харків: Міськдрук, 2011. – 190 с.
 15. Данилишин М. С. Стан, проблеми та перспективи розвитку бурякоцукрового виробництва України / М. С. Данилишин // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6 – С. 53–58
 16. Державна служба статистики України. 2018. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
 17. Державна служба статистики України. 2018. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
 18. Динько І. М. Сучасний стан цукрової галузі України : проблеми та перспективи розвитку / І. М. Динько // Економіст. – 2012. – № 4 – С. 40–41.
 19. Ємцев В. І. Моніторинг стану та розвитку конкурентоспроможності підприємств цукробурякового комплексу України / В. І. Ємцев //

- Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 217–222.
20. Жук Н. В. Ефективність використання ресурсного потенціалу бурякоцукрового підкомплексу Черкащини / Н. В. Жук // Вісник Харківського нац. техн. ун-ту сільського господарства імені Петра Василенка. – Харків : ХНТУСГ, 2010. – Вип. 97. – С. 86–92.
 21. Загоруйко В.Л. Управління постачанням цукрового виробництва / В.Л. Загоруйко, О.В. Ковальчук // Економічний форум. – 2014. – №1. – С. 33-37.
 22. Загострення конкуренції на ринку цукру / Бондар В. С., Фурса А. В., Гореленко В. І. та ін. Цукрові буряки. 2017. № 4. С. 6–9.
 23. Задворний А.С. Внутрішні фактори економічної безпеки ринку цукру в Україні / А.С. Задворний // Економіка АПК. – 2006. – №6. – С. 70-73
 24. Заєць А. С. Цукрова промисловість України : становлення, розвиток, реструктуризація : монографія / А. С. Заєць. – К. : Наукова думка, 2001. – 325 с.
 25. Калетнік Г.М. Перспективи економічного зростання вітчизняного бурякоцукрового виробництва / Г.М. Калетнік, М.В. Роїк, В.С. Бондар // Вісн. аграр. науки. – 2009. – №11. – С. 68.
 26. Кандиба Ю.І. Територіальна диференціація цукробурякового виробництва у Харківській області // Актуальні проблеми дослідження довкілля: Зб. наук. праць. – Суми - 2011. – С. 332-336.
 27. Кафлевська С. Г. Проблема енергозбереження в бурякоцукровому підкомплексі України та шляхи її вирішення / С. Г. Кафлевська, О. П. Красняк, О. Ф. Томчук // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 1 (48). – С. 118–123.
 28. Кластерний аналіз. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.statsoft.ru zbalansovane-zhyvlennia-tsukrovyykh-buriakiv.html.

29. Ковальова О.В. Ефективність виробництва цукрових буряків та фактори її підвищення у сільськогосподарських підприємствах Харківської області / О.В. Ковальова // Вісник ХНАУ. – Харків, 2009. – № 11.- С. 261-271.
30. Коденська М. Ю. Тенденції розвитку і напрями активізації інвестування цукробурякового виробництва. Економіка АПК. 2010. №2. С. 74–78.
31. Коденська М.Ю. До питання інноваційного розвитку сільського господарства України / Коденська М.Ю. // Вісник аграрної науки Причорномор'я / Миколаївський держ. аграр. ун-т. Миколаїв, 2005. – С 127-133.
32. Коденська М.Ю. Стан та формування економічного механізму розвитку цукробурякового виробництва / М.Ю. Коденська, Л.М. Пархоменко // Агроінком. – 2010. – № 1–3. – С. 18–20.
33. Кропивко М. Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М. Ф. Кропивко, Д. І. Мазоренко, І. О. Белебега, В. В. Бакум // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 7–15.
34. Лихочвор В. В. Збалансоване живлення цукрових буряків Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/agronomiia-siagodni/2299>
35. Лукашенко Н. О. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток цукрових підприємств в бурякоцукровому комплексі України / Н. О. Лукашенко, С. В. Котков // Продовольчі ресурси. – 2014. – № 2. – С. 132–140.
36. Лукашенко Н. Цукрова галузь країни. Становлення та економічний розвиток / Н. Лукашенко // Харчова і переробна промисловість. – 2009. – №11/12. – С. 4-6.

37. Манько М. І. Особливості економіко-математичного моделювання діяльності агропромислового комплексу в умовах невизначеності / М. І. Манько // Агросвіт. – 2011. – № 21. – С. 47–52 .
38. Манько М. І. Основи проектування організаційних форм бурякоцукрових кооперативів / М. І. Манько // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 104–109.
39. Манько М. І. Стан та перспективи розвитку бурякоцукрового підкомплексу України в сучасних умовах / М. І. Манько // Економіка: проблеми теорії і практики : т. 5, вип. 246. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – С. 1088–1096
40. Маслак О.І. Чинники диверсифікацій інноваційних процесів у розвитку цукробурякового комплексу в Україні // Економіка АПК. – 2007. – № 10. – С. 11–16.
41. **Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового під комплексу України /В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук// Економіка АПК. -2013. - №2. – С. 3-8.**
42. Міністерство аграрної політики та продовольства України. // Режим доступу до ресурсу: <http://sugarbeet.gov.ua/news/12064>
43. Міста та райони Харківської області у 2016 році (статистичний щорічник) [за ред. О.Г. Мамонтової]. – Х.: Харківське обласне управління статистики, 2017. – 577 с.
44. Мудрак Р. П. Розвиток буряко-цукрового виробництва та продовольча безпека країни / Р. П. Мудрак // Зб. наук. пр. Уманського нац. ун-ту садівництва. – 2011. – Вип. 75. – Ч 2 : Економіка. – С. 250–259.
45. Немець Л.М. Територіальні та часові особливості розвитку рослинництва Харківської області / Л.М. Немець, В.Ф. Ліхван // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2012. – Вип. 12 (1). – С. 132-137.

46. Офіційний сайт Головного управління статистики в Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/>
47. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
48. Офіційний сайт національної асоціації цукровиків України «Укрцукор» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrsugar.com/uk>
49. Офіційний сайт національної асоціації цукровиків України «Укрцукор» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrsugar.com/uk>.
50. Парубок Н. В. Буряківництво в економіці підприємств сільського господарства / Н. В. Парубок // Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах – Херсон : Упоряд. К. Мельникова, 2016. – С. 155–157.
51. Парубок Н. В. Буряківництво в економіці сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/93.pdf>.
52. Парубок Н. В. Оцінка діяльності цукрозаводів Черкаської області / Н. В. Парубок // Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва Умань, 2016. – Вип. 89 – Ч. 2. – С. 254–261.
53. Пархомець М. К. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності функціонування цукробурякового підкомплексу АПК: монографія / М. К. Пархомець, О. Р. Олійник. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 260 с.
54. Пиркін В.І. Перспективи ефективного розвитку галузі буряківництва в Україні / В.І. Пиркін // Цукрові буряки. – 2008. – №3-4. – С. 9–11.

55. Пінчківська (Уманська) В.Г. Стан та проблеми бурякоцукрової галузі України / В. Г. Пінчківська (Уманська) // Зб. наук. пр. Уманського ДАУ. – 2005. – Вип. 61. – Ч. 2. – С. 144–150.
56. Саблук П. Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3–9.
57. Саблук Т.П. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку/ П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін., за ред. П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.
58. Сегеда С. А. Оцінка споживання основних продовольчих продуктів в Україні / С. А. Сегеда // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 3 (69). – С. 195–199.
59. Сільське господарство України (статистичний збірник) / [відп. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 389 с.
60. Сільське господарство України за 2014 рік: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
61. Сільське господарство Харківської області у 2015 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. К.П. Воловікової]. – Х., 2016. – 153 с.
62. Сільське господарство Черкащини – 2015 р. : стат. зб. / Держ. ком. стат. України Головне управління стат. у Черкаській обл. – Черкаси, 2016. – 252 с.
63. Сінченко В. М., Пиркін В. І. Стратегія розвитку галузі буряківництва в Україні. //Цукрові буряки. 2018. № 1. С. 4–7.
64. Стасіневич С. А. Підвищення ефективності виробництва цукрових буряків в Україні: фактори та умови / С. А. Стасіневич, О. Ю. Грищенко // Економіка АПК – 2008. – № 5. – С. 103-107.

65. Стасіневич С. Світовий досвід реструктуризації цукробурякової галузі – уроки для України. Науковий вісник Національного аграрного університету. 2007. № 110. Ч. 1. С. 79–84.
66. Томілін О. О. Розвиток цукробурякового виробництва в ринкових умовах / О. О. Томілін // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 42–48.
67. Томілін О. О. Сучасний стан та перспективи розвитку цукрової галузі України / О. О. Томілін // Наукові записки : зб. наук. праць – Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 19. – С. 233–236.
68. Томілін О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку цукрової галузі України / О.О. Томілін // Наукові записки. Серія “Економіка”: збірник наукових праць. – Острогоз: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2012. – Вип. 19. – С. 233-236
69. Цукрові буряки – високі та стабільні врожаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/cukrovi-buryaky-vysoki-ta-sta>
70. Шпичак О. М. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, І. В. Кобута та ін.; / за ред. О. М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.
71. Ярчук М.М., Борисюк П.Г. Ситуація в бурякоцукровій галузі й на ринку цукру: сезон цукроваріння-2009 // Цукрові буряки. - 2010. - №2(74).

ДОДАТКИ

Додаток А

Підприємства цукрової промисловості Черкаської області

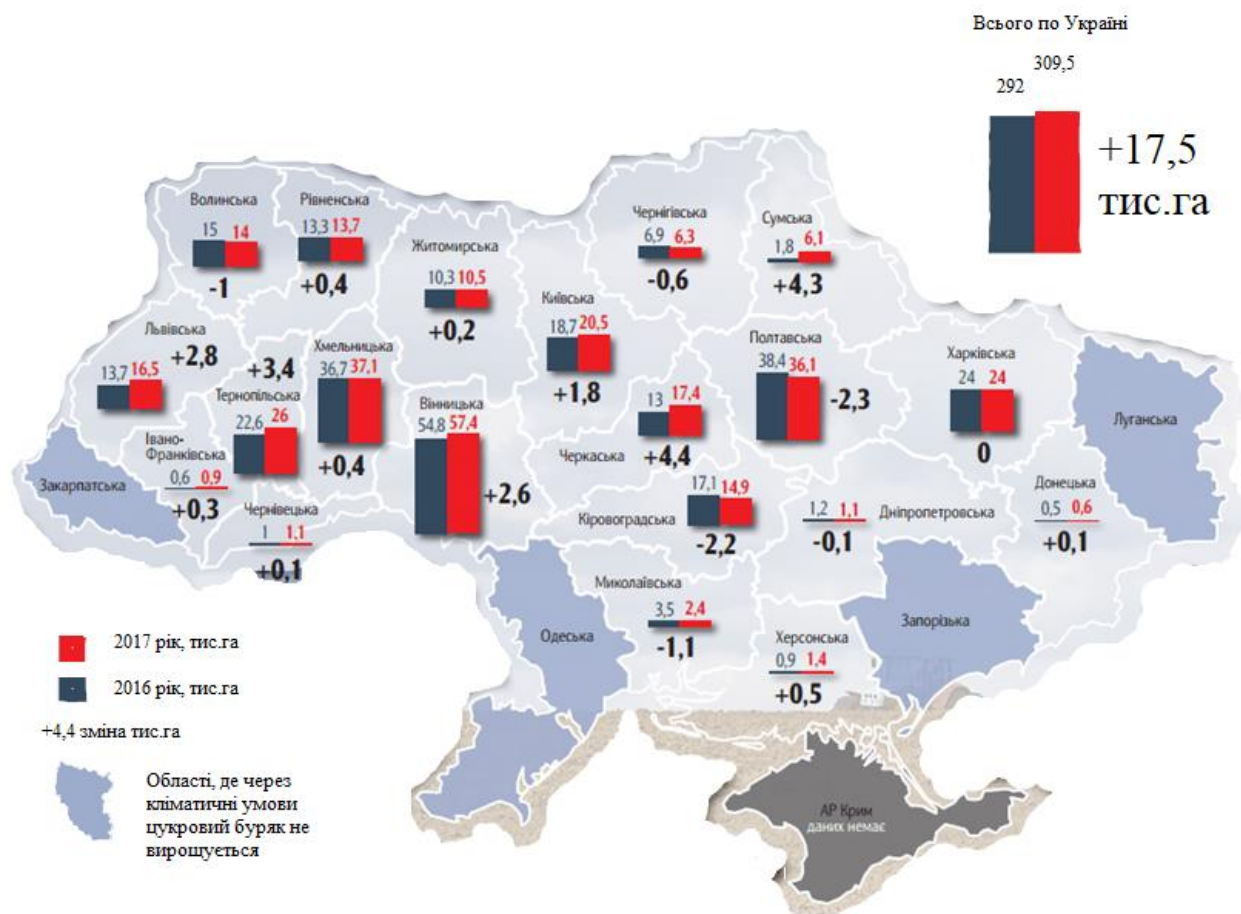
№	Назва цукрового заводу	Місце розташування заводу	Потужність, тис. т/добу	Стан
1	Березинський	Жашківський район, с. Червоний Кут	1,95	не працює
2	Бужанський	Лисянський район, с. Бужанка	1,48	не працює
3	Верхняцький	Христинівський район, смт. Верхнячка	3,02	зруйнований
4	Вільховецький	Звенигородський район, с. Вільховець	1,50	зруйнований
5	Вільшанський	Городищенський район, м. Городище	1,79	зруйнований
6	Городищенський	Городищенський район, м. Городище	2,07	зруйнований
7	Жашківський	Жашківський район, м. Жашків	2,66	не працює
8	Іваньківський	Маньківський район, с. Іваньки	2,00	не працює
9	Кам'янський	Кам'янський район, м. Кам'янка	1,75	не працює
10	Майданецький	Тальнівський район, м. Тальне	1,97	зруйнований
11	Мартинівський	Канівський район, с. Мартинівка	1,40	зруйнований
12	Матусівський	Шполянський район, с. Матусів	1,92	зруйнований
13	Набутівський	Корсунь-Шевченківський район, с. Набутів	1,69	не працює
14	Пальмірський	Золотоніський район, с. Вознесенське	6,00	не працює
15	Почапинський	Лисянський район, с. Почапинці	1,41	зруйнований
16	Рижавський	Уманський район, с. Колодисте	2,70	зруйнований
17	Селищанський	Корсунь-Шевченківський район, с. Селище	2,50	працює
18	Смілянський	Смілянський район, м. Сміла	1,96	не працює
19	Тальнівський	Тальнівський район, м.	2,75	не працює

		Тальне		
20	Цибулівський	Монастирищенський район, смт. Цибулів	3,00	не працює
21	Шполянський	Шполянський район, м. Шпола	3,02	зруйнований
22	Шрамківський	Драбівський район, смт. Шрамківка	1,88	не працює
23	Ярошівський	Катеринопільський район, с. Ярошівка	1,90	руйнований

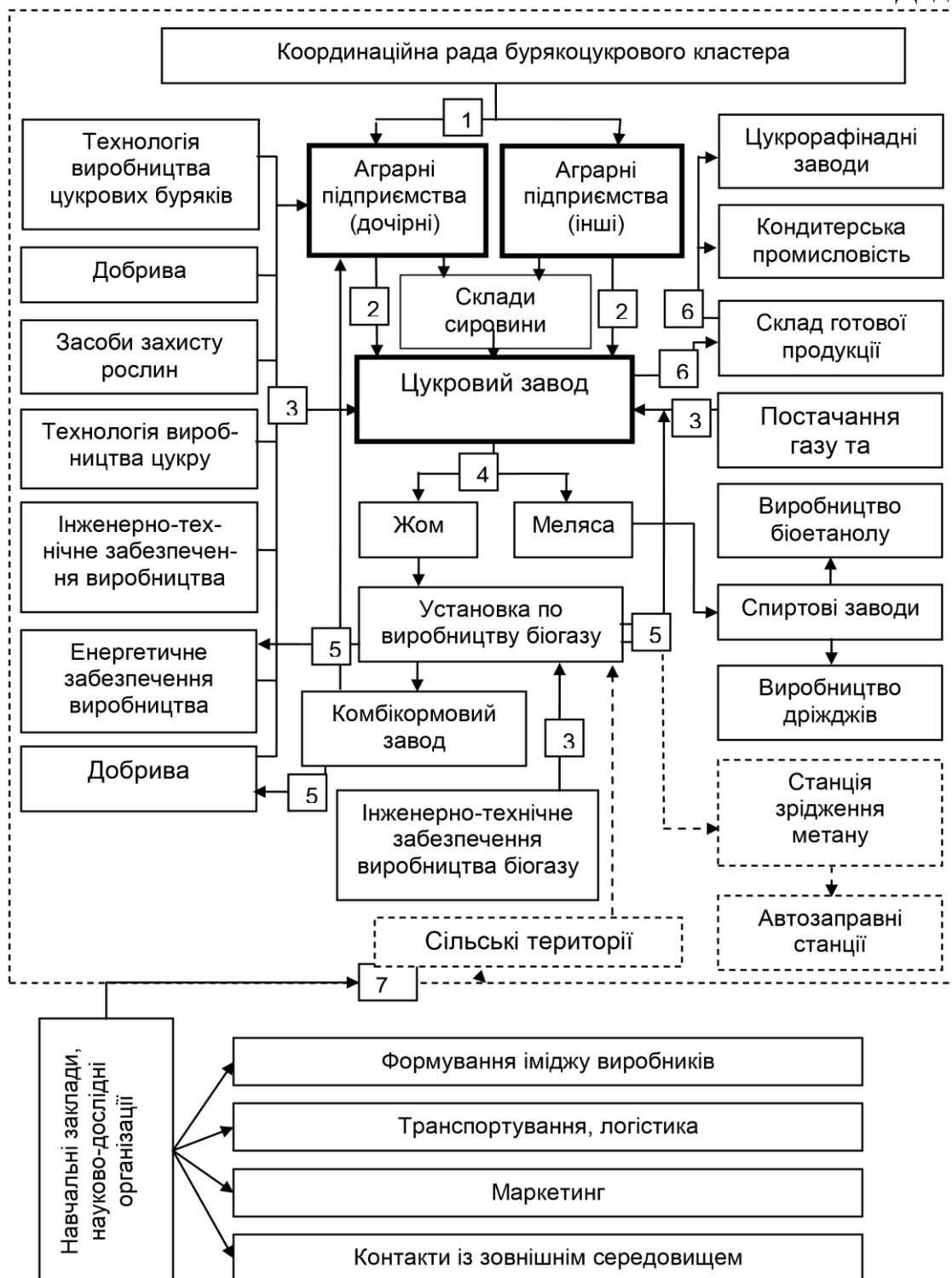
Складено з використанням [57]:

Додаток Б

Динаміка зміни посівних площ цукрових буряків 2016/2017 років по областях



Додаток В

**Модель проєктованого бурякоцукрового кластера:**

1 – управлінський вплив; 2 – матеріальний потік цукрових буряків; 3 – процеси, пов’язані із забезпеченням виробництва; 4 – матеріальний потік відходів цукровиробництва; 5 –

матеріальний потік відходів вторинної переробки цукрових буряків (комбікорм, біогаз, добрива); 6 – матеріальний потік цукру; 7 – обслуговування кластера.